

□ Hubbes Éva: EMLÉKEZŐ SOROK VÁSÁRHELYI GERGELYRŐL □ Z. Szőke Pál: POGÁNYKORI KULTIKUS ÉS KULTURÁLIS EMLÉKEK A SZÉKELYEKNÉL □ Ferenczi István: A SZÉKELYEK SZÁRMÁZÁSÁRÓL □ Nagy Irén: „MEGŐRIZ ENGEM AZ ERDÉLYI TÁJ” □ KÖNYVESPOLC (Beke Sándor: Madártemető) □ Kós Károly: KIÁLTÓ SZÓ □ Lőrincz József: REMÉNYIK SÁNDOR — ERDÉLY KÖLTŐFEJEDELME □ Deme János: KÉTARCÚ ESZTENDŐ □ Benkő András: ZENETÖRTÉNETÜNK □ Nagy Olga: A MEGÉRDEMELT GYŐZELEM □ Tankó Gyula: GYIMESI CSÁNGÓ NÉPSZOKÁSOK □ Beke Sándor, Salamon Ernő, Reményik Sándor VERSEI □

GYULAFEHÉRVÁRI · TEMPLOM

Kós Károly rajza

BEKE SÁNDOR

Szférák zenéje

Fekete szerkezet az éj —
Püthagorasz húrjai feszülve,
a világegyetem örök zenegép,
titkokat ébreszt szívemben.

Fekete pingvin karmester az Isten,
csillagok csöngettyűi havaznak be,
lila testük testemre borult kehely,
titkokat ébreszt szívemben.

Én nem hallom ezt a zenét,
de benne lüktet virág, lélek, hit és halál.
Én nem hallom ezt a zenét.

Egymagában ő a titokzatosság,
hattyú-kérdőjel szférák karénekeiben,
ereimbe költözött világkorál.

EMLÉKEZŐ SOROK VÁSÁRHELYI GERGELYRŐL

A 400 éves székelyudvarhelyi közepiskola, a mai Tamási Áron Gimnázium jubileuma egybeesik az iskola-alapító Vásárhelyi Gergely halálának 370 éves fordulójával. Ez megemlékezésre és a jezsuita hitszónok, egyházi író Vásárhelyi bemutatására készült.

Az eddig ismert adatok birtokában életrajzát korántsem tekinthetjük teljesnek. Jómódú polgárcsaládból származott. Mészáros Bálint nagyobbik fiaként 1561-ben (egyik, ellenőrizhetetlen adatom szerint 1562-ben) született az akkor Székelyvásárhelyként ismert Marosvásárhelyen. Mészáros családnévét a kor szokásának megfelelően a jezsuita rendbe való belépésekor szülővárosa nevével cserélte fel. Művei címében és előszavaiban magát többnyire Vásárhelyinek, olykor Marosvásárhelyinek jelölte.

Gyermek- és ifjúkoráról, korábbi tanulmányairól alig tudunk valamit: az alsó grammatikai osztályokat szülővárosában végezte.

1584. május 15-én az akkori lengyelországi Vlnóban tagja lett a jezsuita rendnek, de már 1587-ben a kolozsvári rendház Catalogusa szerint az erdélyi jezsuiták központjában, Kolozsváron élt. Még noviciusként már tanított az alsóbb osztályokban, s bekapcsolódott a missziós munkába. Mikor az 1588-as medgyesi országgyűlés száműzte Erdélyből a jezsuitákat, Vásárhelyi előbb Lengyelországba, majd Moldvába került, a csángó-magyarok közt működött öt rendtársával együtt.

A fejedelem jezsuita tanácsadója, Carillo atya hívásának engedve visszatért Gyulafehérvárra, Báthori Zsigmond fejedelem gyóntatója lett. Két évvel később a fejedelem — feltehetően mert nem volt vele elégedett — a betegeskedő Vásárhelyi helyett más gyóntatót kért.

Ekkor, 1593-ban került a fiatal páter Székelyudvarhelyre. Itt rendtárs előde, Mediomontanus János unitáriusokkal való

küzdelmét és a missziós munkát folytatta. Vásárhelyi három éven át igen eredményesen tevékenykedett a székely anyavárosban. Nemcsak hitszónok és helyreállította a plébániát, visszaszerezte rendjének templomát, hanem iskolát is alapított. A rend még az évi helyzetjelentése (megjelent Firenzeben *Litterae Annuae Societatis Iesu anni 1593* címen), valamint Alfonso Carillo bécsi provinciálisának küldött, 1594. február 15-i keltezésű levele szerint Udvarhelyen 1593-ban „ludus litterarius” működött mintegy száz tanulóval. Az iskola illetően megjelölése középfokú tanintézet létezésére utal, jóllehet ebbe a kategóriába az elemi iskola is beletartozott.

Az 1595-i országgyűlési végzés után a jezsuiták újra elfoglalhatták rendházaikat. Vásárhelyi Gergely 1596-ban visszatért Kolozsvárra, ahol ugyancsak tanított és katekizmust fordított. A századforduló mozgalmas eseményei között ismét föltűnt: Mihai Viteazul megbízottjaként Tordára ment a nemesekhez.

A kalandos életű jezsuita 1603-ban Vágsegyháza jezsuita kollégiumban tevékenykedett. 1604 szeptemberében a Zemplén megyei Liskán Bezerédi Pállal együtt vezette a paróchiát, de a hajdúk megmozdulása és a Bocskai-felkelés miatt Leleszre menekült. Nemsokára az alsólendvai jezsuita misszióban találjuk, ahonnan pápai rendelkezésre török hódoltsági területre küldték. Világi papként, a pécsi préposti cím birtokosaként Pécsen tevékenykedett, ahol az új Gergely-naptár bevezetését szorgalmazva annak ellenzőivel, az unitárius vallású veteristákkal összeütközésbe került. Az új naptár makacs ellenzőinek vádaskodása következtében: „megbontja a rendet, a népet visszatartja a munkától és így nem tud adót fizetni” — írták —, a török bíró 1612-ben előbb halálra ítélte, majd száműzte. Szorongatott helyzetéből az épp Pécsen időző Bethlen Gábor, a későbbi fejedelem mentette meg, magával hozva Erdélybe.

Mintegy tíz évig működött még szülőföldjén, járta Erdélyt, missziókat tartott és most mára korábbián nyugodtabb körülmények közt folytatta irodalmi munkásságát Kolozsvárott 1623. október 18-án bekövetkezett haláláig.

Rövid életrajzát irodalmi tevékenységének a vázlatos értékelésével kell kiegészítenem.

Lefordította a Németország második apostolának is mondott Peter Canisius *Parvus catechismus catholicorum*-át, első kiadott munkájaként látott ez napvilágot a kolozsvári Heltai nyomdában 1599-ben, *Catechismus... Keresztyéni tudománynac rövid summaya* címen. Canisius, a hívek számára írt kis katekizmusát vallásos kézikönyvvé bővítette. Imák, elmélkedések mellett az új Gergely-naptár alapján beiktatta a változó ünnepek rendjét és a határnapok kiszámításának magyarázatát. Katekizmusára Vásárhelyi életében még három kiadás ért meg: Bécs 1604., 1615 és 1617. A későbbiek során mintegy harmincszor adták ki.

Az Esztendő által...rendeltetett...evange-

liumok és epistolák es ezekre való lelki elmélkedések című saját munkája szintén Bécsben jelent meg 1605-ben. A szakirodalom — jóllehet egyetlen példánya sem maradt fenn — a második kiadásban olvasható Vásárhelyi-utalás alapján létezését bizonyosnak tekinti. Ez katolikus perikopás könyv elmélkedésekkel. Ennek is még két újabb kiadását érte meg, mindkettő Bécsben 1618-ban jelent meg.

A harmadik kiadású perikopás mű második fele külön munkaként értékelendő, a 200 oldalt kitevő összefüggő elmélkedés címe: *Az emberi állatnak négy utolsó dolgairól való intések*.

Már Székelyudvarhelyen hozzáfogott Kempis Tamás *De imitatione Christi* című munkája fordításához. A kolozsvári Heltai nyomdában 1622-ben *Christus Iesus követéséről való könyvek* címen megjelent második kiadás elsőzavában olvashatjuk: „kit ezelőtt is huszonnyolc esztendővel sok fő emberek kérésére megfordítottam vala, de sok háborúság miatt” — mint írja, sajnos — elveszett. A Kempis fordítás elsőbbsége Vásárhelyit illeti, aki (elvesztett) első átültetésével 30, de még a második kiadás is két évvel előzte meg Pázmány Pétert. E mű egyetlen teljes, címlapos példánya egykoron a székelyudvarhelyi ref. kollégium tulajdonában volt, 1944 őszén, menekítéskor semmisült meg. A szakirodalom (RMNY II.) tudósítása szerint szerencsénkre felbukkant egy címlaptalan példánya.

Életművének a befejezésekként Kassán és Kolozsvárról nyomtatta ki: *Világ kezdetitől fogva iosagos es gonosz cselekedeteknek példáinak summái-t 1622-1623-ban*. Ez a katolikus erkölcsi példatár mind a Bibliából, mind a keresztény és pogány szerzők műveiből ihletődött. Az anekdota egyetemes történetében jelentős szerepet vívó középkori példatár típusának ez az első képviselője irodalmunkban.

Molnárné Hubbes Éva

Pogány kori kultikus és kulturális emlékek a székelyeknél

A kereszténység érdekében hozott szigorú intézkedések hatására az ősi hitvilág nyoma is felszívódott. De nem teljesen. A kultikus jelleg sokszor átváltozott kulturálissá.

A székelységnél is megmaradt jó néhány olyan pogány kori szokás, mint a magyarság többi részénél. Ilyet sorol fel Ilyés Gyula: *Ki a magyar* című írásában: a mulatozó magyarok más nép velük együtt mulatozó fiainak legnagyobb meglepetésére egyszer csak egyik kezükkel elkezdtek mutogatni az ég felé; tovább ivás előtt, borospincékben, szabadban egy kezdő kortyot, áldozatként a földre loccsintanak.

Hasonló maradványok tekinthető a gyermekversekben fennmaradt néhány ráolvasó kifejezés. Így a gölya, gölye... magyar gyermek gyógyítja, síppal, dobbal nádi hegedűvel. Ugyancsak nehezen fordítható le más nyelvre, ha valakit „faképnél hagynak”. Ez ugyan milyen célra faragott bálványkép lehet? Ugyancsak legfeljebb sejtjük, hogy a Nyíró József által leírt „naptűz gyújtás” milyen alkalmából lehetett, amit a székelyek Jánosnapkor végeznek.

Thuróczi János XV. századi krónikája szerint a székelység már a magyarok bejövetele előtt a Kárpát-medence déli részében, Erdélyben élt. Ahogy mondja: nem keveredtek idegen vérral és erkölcsi szigorúak. Zártságukban őrjöztek és maradtak ősi kultúrájuknak, még azután is, hogy egy országban, közösségekben éltek a magyarság többi részével. Ez a hagyományörzés ezután is sajátjuk maradt. Mindez még inkább érvényesült abban a korban, mikor az információ ritkább és kevesebb volt, amikor a hírközlő eszközök a maiál fejtlenebbek voltak. Elképzelésem szerint a székelység eredetileg egy tömbben élt. A honfoglalás után a nyugati gyepük őrzésére közülük sokat a nyugati részekre telepítettek, még a Kárpáton túlra is. Így jöhetett létre a Morvaországban levő Uhersky Brod, Uhersky Hradisté, sőt későbbi kuntelepítéskor Kunovice. Az ottani lakosság folklórja is más mint a környező településeké.

Gyermekeként, családomban a csíkszentsimoni parasztházaknál, rokonoknál kézen forgott egy nemesi levél, melyben a családot „Galgóci Zeők” néven említik. Galgóci, szlovákul Hlohovec, a Vág völgyében van. A székelység nagy része, amint tehet, visszatért a nyugati telepítésből és egységesen őrizte hagyományait. A hegyek között, az ellenségtől erdőbe menekülve ezt jobban megtehették, mint az alföldi magyarság. Így maradt meg például hagyományként, hogy legtovább pogánynak maradt Bálványos vár ura és népe. Ezt dolgozta fel Jókai Bálványos vár című könyvében. A már említett Thuróczi krónikája leírja, hogy a székelyek „nem felejtették el” ősi, rótt írásukat. Az írás kezdeti időpontban nem szórakoztató, vagy művészi igényű alkotás. Az írás kultikus jellegű, amit az elreplő szó, a gondolat megőrzésére alkotnak. Nem foglalkozhatunk ősi, ha úgy tetszik pogány kori kultúrákkal, a székelyek kulturális emlékeivel, ha nem említjük ezt a fontos, konkrét emléket! A rovásírásnak sok avatott ismerője, kutatója van. Tisztázandó azonban, hogy a rovásírás nem valami titkosírás, ami párhuzamos a már ismert latin vagy cirill írással. Teljesen fölösleges lett volna egy más, ismert hangírás mellett egy újabbat kezdeni, hisz végeredményben fára róni ezeket is lehetett volna. A rovásírás azonban teljes mértékben azonosul a magyar nyelvvel, míg a latin írással a magyar hangértéket csak rendkívül nehezen lehet kifejezni. Elképzelték, hogy nagyon sok, értékes hangunk szűnt meg éppen a latin írással, ahogy a három e hang is kétféle csökkent. Lehet, hogy a latin írás hatására maradt el a rovásírás néhány betűje is?

Legromantikusabb történetű rótt emlék az ún. Dersnonwam felirat. Megörökítője 1553-1555 időszakban mint követségi tag másolta le egy márványkőről Konstantinápolyban. A másolat megmaradt, a ház leégett a múlt században és a kő megsemmisült. Ezt a pontos másolatot sok század után megküldték Wilhelm Thomsennek (1842-1927) a rúnák világhírű tudósának Koppenhágába. Az ő véleménye alapján jöttek rá az írás magyar voltára. Sebestyén Gyula és Franz Babinger közösen végezték el a megfejtés munkáját. Az írás II. Ulászló magyar és cseh király követének, Bilaji Barabásnak Keteji Székely Tamás nevű kísérfőjétől származott. Azt panasolta benne, hogy a szultán gyakori szokása szerint 1515-ben már második éve fogolyként tartja. Az írás érdekessége, hogy a többi rovásírástól eltérően balról jobbra tart.

Pontos rovásírási emlék található L.F. Marsigli olasz hadmérnök 120 kötetes művében. Marsigli részt vett Buda 1686. évi sikeres ostromában. Az 54. kötetben írja le az általa fellelt „botnaptárt”. Ez rovásírással van írva. Nyolc másolatot lapot írt le ebben a könyvben. Az írás Árpád-kori nyelvezetet őriz. Sok benne a rovásírásban gyakran alkalmazott betűösszevonás (ligatúra). Névünnepek, bibliai idé-

zetek olvashatók benne. Ezt a naptárt részletesen ismerteti Sebestyén Gyula a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent és a rovásírásról szóló könyvében.

Rovásírási feliratot talált Orbán Balázs Énlakán. Az ottani unitárius templomot egy tatárjárás pusztítása után újból felépítették, és az egyik kazettájában egy 1668. évszámú rótt felirat olvasható. Nyomatásban már 1753-ban megjelent a csíkszentmiklósi felirat, de ez azóta eltűnt. A leírás szerint ennek dátuma 1501. Kájoni János csíksomlyói szerzetes barát 1673-ban is leírta a székely abécét.

Újabb megfejtett lelet a szlovákiai Felsőszemeréden talált felirat és a megfejtésre váró erdélyi dálnoki felirattörödek, ami a földrengés után, a lehulló vakolat alól bukkan ki. Jellemző, hogy a felsőszemerédei felirat kivételével valamennyi rovásírás származási helye, vagy kapcsolata kimutatható a székelységgel.

A székelyföldi hagyományok egyik leghívebb őrzője Csíksomlyó. Ennek középpontjában áll a csíksomlyói búcsú. Az írt források szerint a csíki székelyek 1567. pünkösdi szombatján hitük védelmében hadra keltek a vallásilag türelmetlen János király (Zápolya János Zsigmond) ellen és a Hargitán győzelmet arattak. Ekkor megfogadták, hogy a négy gyalogoránni-ira levő Somlyón ezután évenként összejönnek. Így a történet. Felmerült azonban, miért oda, a viszonylag távoli helyre jönnek össze? Miért nem a győzelem helyére, vagy a közelebbi templomok valamelyikére? Nyilván Somlyó volt a tradicionális katolikus hely, ahová jártak. Ezt a katolikus búcsút azonban nemcsak a katolikusok keresik fel. Máshonnan is jönnek, protestánsok is! Milyen emlékezés fűzi a Kárpáton túli csángókat ide? A hely kultikus volta mellett felmerül, hogy a pünkösdi a napforduló közeli időpontja, ahogy majd látjuk, fohászoknak is. Máskor nem! Éppen azt írja le a somlyói származású író, hogy pünkösdvásárnap hajnalban — tehát a búcsú után — a csángók felmennek a Kissomlyó hegyre. Ott köszöntik a feljövő napot. Hívják a „Szentleket”, a galambot. Mindezt a papság tudja, de se nem vesz részt, se nem ellenzi. A lefelé jövők a távoli nyírfa ágait hozzák, amiért messzebb kell menni. Ezt lengetik. Ezeket a búcsúágakat viszik fel a templomban levő fából készült, nagy Mária-szoborhoz és megsimogatják vele a lábát. (Vannak, akik más gallyal is teszik, de nem a „hajnaliak”). A csíksomlyói dombon a három kápolna! Mögöttük a legendás, fel nem tárt vár helye. Az itteni dombra vitte fel régebben a legerősebb diák a híres laboriumot, a kast. Nehéz szerszám, nem tudni, mitől kapta a formáját, a nevét? A körülíró neve felkerült a dicsőség táblára. Ma is ott van.

A katolikus „búcsújáró” hely legmegbecsültebb ereklyéi közé tartoznak a „székelyek szent kövei” (!). Ezeket a gondos ferences atyák nem hagyták elkallódni. A templomukba helyezték el kapubálványként, kerékvetőnek. jól megfigyelve a sekrestyének, hogy vigyázzon rájuk! Ott látható a templomban, mindkettő a bejárat közelében. Mindenki úgy tudja, hogy pogánykori áldozati kövek. A rajtuk levő szimbólumok és a kígyó rajza jól látható. Ezek az áldozati kövek a Kissomlyóról kerültek ide. A Kissomlyó és a kegyhely a csak magyarul érthető Boldogasszony, Nagyboldogasszony helye! Itt fordították pogányról kereszténnyé kedves Máriakultusszal az ősi helyet. Mikor a Hargitán győztesek ezt a helyet fogadták meg, miért jöttek ide? Itt lehetett imádkozni Boldogasszony anyához, az Isten anyjához. Talán Babba Máriához?

A legyőzöttek nem hittek benne. Ők nem tisztelték így Máriát! Ki a Babba Mária? A csángók közt él ma is ez a kifejezés! Szerintünk a Babba szepet jelent. Ezt azonban leginkább csak Szűz Máriára mondják, Jézus anyjára. Vagy legalábbis egy Misztikus Istenanyára. Ő a Nagyasszony, a Boldogasszony.

Mint az öreg Csílip Katalin mondta:

Babba Mária

Vidd el a nagy adót...

Amikor rossz volt az idő, vagy amikor vihar jött, mennydörgött:

Haragszik Babba Mária!

vigyel a vihart, hogy

az áldott Nap

megegyszer felstüssön!

Van azonban olyan változat is, hogy nem Szűz Máriának mondják, hanem a Holdra. Így nevezik. Feljövetelek hozzá imádkoznak, mint reggel a felkelő Naphoz. Mindig kelet felé fordulva. Az emberi léte legnagyobb befolyást gyakorló két égitest nemcsak Erdély címerében látható, hanem mindkettőnek tisztelete még ma is él a föld népében.

Molnár Dénes: CSÍKSOMLYÓ

A székelyek eredetének rejtélye a magyar nép- és történettudomány egyik legvitatottabb kérdése. Körülötte rendkívül sok elmélet burjánzott. Ez nagyon is érthető, mert hiszen a nemzet múltja, különösen pedig annak kialakulása felől érdeklődők ennek a közmagyarsághoz annyira hasonlító, de tőle mégis sok mindenben különböző magyar népcsoportnak a származása mögött már a középkor óta valamiféle rejtélyt „gyanítottak”. Sokan kísérleteztek már a székelyek eredetének megvilágításával, ha egyáltalán lehetséges: megfejtésével. Ez azonban egyáltalán nem volt valami könnyű feladat, ma sem s a jövőben sem lesz az, mivel a vele kapcsolatban felhasználható adatoknak a száma (ha ilyesmikről egyáltalán beszélhetni) rendkívül csekély, a meglevők is sokszor homályosak többféleleképpen értelmezhetők. Sok esetben azonban az egyes származás-elméletek szerzői se nagyon akartak tudni az esetleg csupán ötletszerűen vagy sejtés alapján alkotott származás-elméletüknek ellentmondó tényekről. Más esetekben viszont a feladat nehézsége, a tudásanyag meg a szemléletmód hiányosságaival együttjáró hézagos áttekintési lehetőség jelentékenyen meghaladta az elméletalkotó tudását, képességeit. Ennek ellenére lesűrítetten több elméletnek lehet, sőt van is valamelyes elfogadható magja. Az esetek többségében ezt föl is használhatjuk, különösen, ha az egyes gondolatfölvetések szabatosan, gondosan, elfogulatlanul végig elemezzük, vagyis megállapítjuk a kapcsolatos érvek előnyeit és legszembetűnőbb fogyatékosságait.

Az egyes elméleteknek meg a hozzájuk fűződő vitáknak időrendi ismertetése és boncolgatása messze meghaladná e kis írássorozat kereteit. (E tekintetben ld.: Ember Ödön: *A székelyek eredetének irodalma és annak hatása a nemzeti-népi törekvésekre*. Debrecen 1940; Banner János-Jakabffy Imre: *A Közép-Dunamécsény régészeti bibliográfiája a legrégebbi időkől a XI. századig*. I. köt. Bp. 1954. 521-523; III köt. 1960-1966, Bp. 1968 220; IV. köt. 1967-1977, Bp. 1981 337-339).

A székely származás-elméleteket tekintve két nagy csoportot különböztetünk meg: 1. Az első csoport kialakítói szerint a székelyek mindig magyarok voltak. Erdély keleti hegységei közé települve (vagy oda telepítve) másutt idők folyamán már elenyészett ősi magyar jellegzetességeket, sajátosságokat őriztek meg. 2. A második fölfogást vallók nézete értelmében a székelység korán valamiképpen a magyarsághoz csatlakozott, idegen eredetű népcsoport volna. (A következőkkel kapcsolatban ld.: Moór Elemér: *A honfoglaló magyarság megtelepedése és a székelyek eredete*. Szegedi Múzeumi Kiadványok. I. sor. 13. köt. Szeged 1944. 36-77.)

I. A székelyek magyar származásának gondolata — nagyon könnyen érthető — újra meg újra fölbukkan a magyar tudományos irodalomban. A székely nyelvjárás(ok) ui. régi települési szigethelyzetük ellenére se különbözik (különböznek) lényegesen az összefüggő magyar nyelvterület nyelvjárásaitól. A székelység körében vitathatatlanul több nyelvi, néprajzi és művelődéstörténeti régiség őrződött meg, mint más magyar népcsoportok körében. Ez azonban korántsem lényeges különbség, hiszen hasonló jelenségek más magyar nyelvi és népi közösségek sziget- és peremterületein szintűgy megfigyelhetők. Ezenkívül a székely nemzetség- és ágnevekben, valamint a székelyföldi (szabatosabban székely, nem pedig az ott máig

fennmaradt besenyő, úz, b(u)lak stb.) helynevekben sinés semmi nyoma a székely valamikori nem-magyar voltának, pedig Mályusz Elemér szavai szerint (*A székelység eredetéről*. Melich-émlékkönyv. Bp. 1942 259.) „...Ha a székelység teljes egészében török eredetű és nyelvű nép lett volna, egy tömegben széles területen földhöz juttatva, feltétlenül sok folyót és lakótelepet kellett volna török névvel illetnie. Azonban a Székelyföld helynevei bizonyos, nem-székely névadási kivételektől eltekintve éppen úgy magyar jellegűek, mint a Mátra-Bükk-alji magyar vidéké...” Mályusz állításából azonban még egyáltalán nem következik a székelyek török származásának tagadása. Csupán annyi, hogy Székelyföldre telepedésük (helyesebben telepítésük) idején, területi nemzetiségi szervezetük végleges megszilárdulása korábban már teljesen magyar nyelvűek voltak.

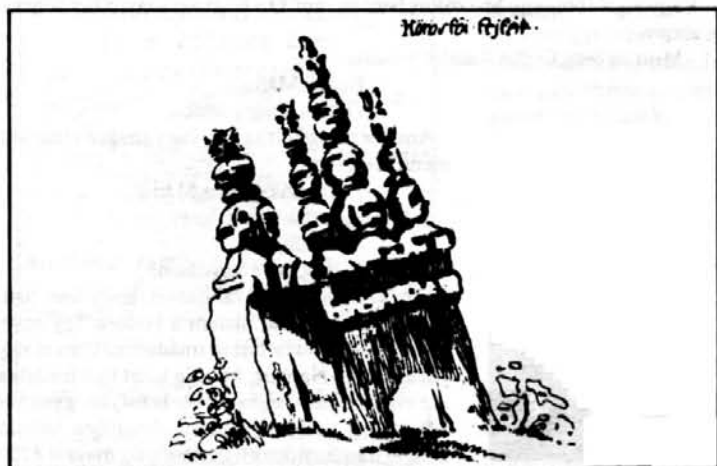
Ez nyilván nem lehetett másként, mert a székelyek mai lakóhelyei már a történeti Magyarország tájain is legalább másodlagos-harmadlagos területe e magyar néprésznek. A kunok — köztudottan — teljes bizonyossággal török eredetűek. „...Ha azonban — tegyük föl — a XVII. vagy XVIII. században az ottan-török birodalom hadainak kiverése után a Nagy- és Kiskunság egész lakosságát áttelepítették volna Délvidékre, akkor a kunok török származásának bizony semmi nyoma sem volna a Délvidék toponomasztrikájában (helynévanyagában) — állapítja meg Moór (i.m.38), még ha az összes délvidéki víznek és helységnek az újonnan telepítettek adtak volna is új neveket, mert azok kétségtelenül mind magyarok volnának (...) Pedig ebben az esetben Délvidéket legnagyobb valószínűség szerint Kunság néven emlegetnék...”

Elmélete támogatására fölhozott érvelése szerint Mályusz fölfogása értelmében a székelység mai embertani jellege alapján egyáltalán nem törökösebb a magyarság többi ágánál. Habár ez az állítás nagyjából igaz, bizonyítani ez az egyezés semmit se bizonyít, mert állítását

Ferenczi István

erősítő értéke csak egy esetben lenne: ha az ő-székelység embertani arculatát szembesíthetnénk a honfoglaló magyarság embertani arculatával. Erről azonban — legalább is egyelőre — szó sem lehet. Különbön is mit kell értenünk „törökös” embertani képen, hiszen majd mindenik török nép fajta összetétele más! De még ha a székelyeknek valóban ismeretes is lenne valamilyen törökös embertani jellegzetessége, éppen Mályusz akkor se várhatna embertani tekintetben semminemű magyar-székely különbséget, hiszen — másutt kifejtett fölfogása értelmében — a magyarság „az Uralvidéken keleti-finn és nyugati-török elemek egyesüléséből született”. (*Magyarok*. Erdély. Bp. 1940. 55.) De ha kezdetben beszélhetnénk is a magyar-székely fajtabeli különbségről, az századok folyamán teljesen elenyészett volna, mivel a székelységnek — ha nem is volt magyar eredetű — nyilván már Erdélyben való megtelepedése előtt is jelentősen keverednie kellett a magyarsággal. A mai székely népességtömbbel kapcsolatban pedig jól tudunk valamit: a korábbi századokban hitelesen székellyé válhatott bárki akár birtokadományozás, akár beházasodás, sőt egyszerűen még földvétel útján is. Ezen felül is említhetünk valamit: nem-székely származásúak is jelentős számban sodródtak székelyek közé, sőt másfajta lakosság-csoportok is fölszívódtak, nem egy ízben meglehetősen nagy mennyiségben. Végül pedig a magyarság embertani összetétele is jelentősen változott századok folyamán...

Mint ismeretes, Thury József a székely nevet állítólagos török *sikil* (olv. szikil) szóból származtatta. (*A székelyek eredete*. Erdélyi Múzeum. XV. 1898 65-87, 138-163, 195-216, 241-247) Jelentése: nemes, tiszta fajú és származású, előkelő származású, hercegnő fia, uralkodó fia, előkelő ember fia, herceg lett volna. A Thury-féle magyarázatot Németh Gyula is magáévá tette (*A székelyek eredetének kérdése*. Századok. LXIX 1935 120-156.), utóbb Mályusz Elemér is elfogadta. A Thury-Németh-féle népnév magyarázat szerint a *székely* szó tehát

Kós Károly rajza

„a herceg törzsét, a herceg népét” jelentené. Ezzel szemben Hasan Eren (ld. Magyar Nyelv. XXXIX 1943 205-208) észrevétele értelmében az orkhoni török rovásírásos feliratokon, továbbá a Seikh Szulejmán ún. „csagatáj”-szótárában található *sikil* szóalaknak valójában *silik* (olv. szilik) ’tisztá, nemes származású’ látszik megfelelni. Ráadásul, ezt a helyes szóalakot más adatok is megerősítik. Mindezek alapján Hasan Eren török nyelvész helyesnek bizonyuló, Györffy Györgytől is elfogadott (*A székelyek eredete és településük története*). A magyarság keleti elemei. Bp. 1990 38) magyarázata szerint Seikh Szulejmán *sikil*-je helytelen adat, sajnálatos tollhiba következménye, abból tehát nem eredeztethetni a székely nevet!

Hunfalvy Pál, Marczali Henrik, sőt később Karácsonyi János is (*A székelyek eredete és Erdélybe való betelepítése*. A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. 1905 57-62) Erdélybe telepített „magyar kolóniát” látott a székelységben. (Előttük már Christian Engel is hasonlóképpen gondolkozott.) Vö. *Disquisitio critica, quo in loco nunc adhuc cognitio nostra de Hungarorum origine, et cum aliis gentibus affinitas posita sit?* Wien 1791.) A század 30-as éveiben pedig Mályusz Elemér kísérlete meg ezt a régi elméletet új változatba önteni. Elméletét először csak meglehetősen vázlatosan közölte *A középkori magyar nemzetiségi politika* című tanulmányában (Századok. LXXII 1939 291). Részletesebben egy, a 40-es évben megjelent cikkében fejtette ki ehhez fűződő gondolatait. Korábbi vázlatával, annak egyik alap gondolatával némileg ütközve, ebben leghatározottabban Árpád honfoglaló nagyfejedelmének tulajdonította az állítólag már a honfoglalás után elsősorban is magyarokból alakított, székely nevű új magyar törzs szervezését. Némiképp változtatással csakhamar Györffy György is átvette egykorábbi tanulmányában (*A székelyek eredete és településük története*. Erdély és népei /szerk. Mályusz Elemér/ Bp. 1941 58) Mályusz tanítását, ha azóta már — mint alább

A SZÉKELYEK SZÁRMAZÁSÁRÓL(I)

szó esik róla — jócskán változott is a véleménye. Györffy korábbi vélekedése szerint az új magyar törzs szervezője nem Árpád, hanem (a besenyő eredetű) Aba-nemzetség lett volna. Ez azonban szerinte nem magyarokból, hanem országszerte található nomád néptörzsekkel elmagyarosodott utódaiból szervezte volna meg a „herceg törzsét”.

Ezzel a fölfogással szemben a székelyek — noha nyelvtanilag már akkor se különböztek lényegesen a magyarság többi csoportjaitól — már középkori szemlélet értelmében sem voltak valódi magyarok. Vilmos erdélyi püspök 1213. évi oklevelében — erdélyi keretben ebben említik először — a magyarok meg a székelyek egymástól különböző népként szerepelnek: „...si Hungaros vel Sicules ad dictam terram transire contigerit...”

Oláh Miklós még a XVI. században készített *Hungaria* című összefoglalásában is magyaroktól különböző népként szerepelteti a székelyeket. A Nemzeti Krónikában pedig két ízben is (az 1116 és 1146. évi nyugati határmenti harci eseményekkel kapcsolatban, besenyőkkel egyetemben esik szó (vö. *Székely oklevéltár*. I. köt. 1211-1519. Kolozsvár 1872 4.) a székelyekről a magyarságtól különböző idegen népelemként. Sőt, a középkor folyamán még idegenek is a magyarságtól különböző népi egyéniséget fedeztek föl a székelyekben. (Vö. Hóman, Valentin: *Der Ursprung der siebenbürger Székler*. Ungarische Jahrbücher /a következőkben UJb./ II. 1922 24.) Ehhez kapcsolódón még Konrad Schünemann értekezésében (*Ungarische Hilfsvölker in der Literatur des deutschen Mittelalters*. UJb. IV. 1924 99-115) is található néhány adat! Ezért is bizonyára a hagyományhoz igazodott a krónikásoknak a magyarsághoz valahol csatlakozott székelységgel kapcsolatos véleménye. Ennek útmutatása szerint a székelyeket eredetileg nem igazi magyaroknak, nem a magyarság többi részeivel azonos eredetű népek tekintették.

Amilyen határozottsággal kitűnik a székelyekre vonatkozó közép-

kori forrásadatokból, a magyarságtól különböző származásuk, éppen annyira nehéz határozottan felelni a rendelkezésre álló néhány homályos adatból arra a kérdésre: teljes elmagyarosodásuk előtt alaprétegük milyen néphez tartozott, milyen nyelven beszélt. Ez a körülmény is készíthetett egyes román kutatókat arra, hogy — nagyon átlátszó célzatossággal — a székely népcsoportot egészében elmagyarosodott románoknak tegyék meg. Ezzel azonban az illetők csak a román tudományosságot járatják le, mert hiszen annyira azért mégsem homályosak a hozzájuk fűződő adatok, hogy ilyesmit értelmes emberek el lehessen hitetni! Ez már azért sem lehetséges, mert középkori magyar meg német források a székelyeket és a vlachokat kezdetől fogva élesen megkülönböztették egymástól, mint erre már egyik osztrák szerző is figyelmeztetett (Vö. Schünemann, Konrad: *Zur Herkunft der siebenbürger Székler*. UJb. IV 1924 405-407, 444-447.). Továbbmenően: sem a székelyekkel kapcsolatos adatok, sem a székelyföldi helynevek nem éppen annyira homályosak, hogy — bizonyítékokként rájuk támaszkodva — Karácsonyi Jánossal az élen, gepida (tehát germán) utódoknak lehetne megtenni. Dicséretére mondva már Schünemann is kimutatta idézett tanulmányában. Valamivel később Fülöp Kálmán és Ács Albert (*Kik voltak a székelyek?* Bp. 1939 97.p.) mégis emellett a képtelen fölfogás mellett erősködött. Egész sereg, hozzá nem értésről tanúskodó albizonyítékkal kísérelték megerősíteni Karácsonyi gepida-elméletét. Kniezsa István (*Gepidák voltak-e a székelyek?* Magyar Családtörténeti Szemle 1939, 7-8 181-193) részletesen tárgyalta e nézet teljes értéktelenségét.

A székelyeket nem-magyar származásúaknak tartó kutatók általában a török eredet mellett törnek lándzsát. Németh Gyula állította össze először az ehhez fűződő bizonyítékokat. (ld.: *A székelyek eredete*. Századok. LXIX 1935 129-156) Érveire most nem térhetünk ki részletesebben.

Akaratlanul is felvetődik a kérdés: a török eredetű székelyek miképpen kapcsolódtak a magyarsághoz?

Hogyha a székelyek alaprétege nem is tekinthető teljes bizonyossággal törökszármazásúnak, mégis ez a föltevés a legvalószínűbb. Ezek után természetesen tódul ajkunkra a kérdés: a székelyek ősei miféle törökök lehetnek, mikor és miképpen kapcsolódtak a magyarsághoz és mikorra tehető teljes elmagyarosodásuk?

A székelyek török származásának erősítésével kapcsolatos érvek egyike, „hogy a székely a besenyőhöz hasonló nyilas lovasnép”. Erre a körülményre való hivatkozással már Konrad Schünemann (*Waren die Ahnen der Székler Bogenschützen?* UJb. V 1925 446-447.) is valószínűnek vélte a székelyek török eredetét. Kissé szabatosabban következőképpen fogalmazhatnók meg ezt az érvet: A középkor folyamán még magyar beszédű ellenére is a magyartól különböző népek tekintett székelyek — föltehetőleg — eredetileg már korán a magyarsághoz csatlakozott török nép volt, mivel a középkori magyar hadiszervezetben a főként török származású, nyilas-harcos, portyázói és előőrsi szolgálatra kötelezett, Magyarország területére királyainktól letelepített népelemekével teljesen azonos volt a történelmi hivatása. (Kivételt alkotnak a biztosan nem török, hanem eredetileg indoeurópai nyelvű, az alánokkal, osszettekkal rokon jászok.)

(Folytatjuk)

Kós Károly rajza

„MEGŐRIZ ENGEM AZ ERDÉLYI TÁJ”

írta „Férfiúdal, dana, hahota” című versében a gyergyói fatelepek, munkáskolóniák szegényeinek tragikus sorsú költője, Salamon Ernő; s bár senki, semmi nem bírta őt megőrizni a katasztrófától, hogy ezelőtt 50 évvel, 1943 februárjában egy világméretű tragédia egyik áldozatává váljon, rövidre szabott élete során kitörölhetetlen nyomot hagyott a jellegzetesen erdélyi világban, az emberek lelkében, a magyar irodalomban.

Salamon Ernő életműve nélkül az erdélyi magyar költészetben világosan észlelhető űr volna, hiányozna a munkáskolóniák ködől, fűrészporthól fulladozó derlepte világa, az asztmás fűrészgári munkás halálos hörgése, a szalagfűrész sikoltása, a „szomorú szívű, kék ajkú” telepi gyermek sírása...

Az 50 éve halott költő 13 év költői, irodalmi munkásságával, kegyetlenül nehéz életével és vértanú halálával kiérdemelte a megemlékezést. A rendszerek változásával újra meg újra mérlegre kerülnek a nagy művek, a kiemelkedő emberi alkotások. Salamon Ernő költészete teljes egészében kiállja ezt a próbát, bármerre, bármekkora változson a társadalom, az emberi felfogás. Ez a költői mű tiszta, átlátszó, nem kompromittált egyetlen szóval, egyetlen utalással sem. Amiben Salamon Ernő hitt, amiért olyan konokul küzdött, azért harcolt minden emberséges ember, bármilyen korban született is: az emberhez méltó életért, a nyomorultak, a szegények jövőjéért.

Salamon Ernő bizonyítottan értékes mint ember, értékes mint költő. Komolyan vette az életet, tragikusan komolyan vette, amit tett, amit írt. Kegyetlenül nehéz sors tanúi a versek, melyeknek borzalmas megsejtéseit, sötét előérzeteit hitelesíti korai, tragikus halála. A költő életének — halálának tragikuma sokrétű: a Móricz Zsigmond által „székely-zsidó” költőként említett Salamon Ernőben valóban két nép nehéz, tragikus sorsa érintkezik. Élete jelképe lehetne a lázítóan nehéz körülmények közt élő, elviselhetetlenül meggyötört egykori székely famunkások életének, halála pedig a fasiszták által kivégzett sokmillió zsidó halálának.

Sötét tónusú, nyomortól és éhségtől beárnyékolt, fájdalmas hangvételű verseiben megjósolja egyéni tragédiáját, de költői művének egésze messze

túlmutat ezen. A gyötrelmes életérzések közt gyakran tör fel ezekben a versekben a szegénységet büszkén vállaló, a legrosszabban is a jót meglátó, önmaga létén túlnéző dacos bizakodás.

Különös képesség van a költőben az egyszerű szép, az apró szegényi örömek érzékelésére, számára ez teszi viszonylag kibírhatóvá a bonyolult, embertelen világot.

A kérlelhetetlen, gőgös dac kérgébe rejtí érzékenységet, sebezhető, szinte önfeláldozásig menő alázatát. Ő útszéli vízként magát itatná, testvérei lábát lemosná, pedig életútja nagyon messzire sodorta a hittől, a templomtól. Felfogása nem, de élete, heroizmusa annál inkább megközelíti a vallás tanításait. Ki tudná „gyönyörű sorsnak” nevezni az életet, mi neki osztályrészül jutott, más, mint aki áldozatvállalásának tekinti azt valamely szent cél érdekében?

Salamon Ernő elfogadta az életet, az adottat, a keservesen nehezett, de nem értelmetlent. Férfiasan elfogadta a halált, az elkerülhetetlen, ösztönösen megsejtett vértanúságot, mert hitte, hogy ez a bére várt, remélt gyermekei, vagy az emberiség jobb jövőjének: „Én úgy halok meg, én úgy meghalok, / hogy aki túlél az jobban ragyog”. (Férfiúdal, dana, hahota)

A költőnek ez a sorsvállalása jövőbemutató, számunkra teret, időt átívelő üzenete van: — a sorsot vállalni, melybe beleszülettünk, gyönyörűnek érezni és nevezni, mert a miénk. S konokul, megingathatatlanul hinni, hogy itt és így kell élnünk, mert így becsületes, emberi. Meglátni a rosszban a jót, megérteni az élet igazi lényegét: azért élni, tenni valamit, bármit, hogy valakinek, a mieinknek jobb legyen.

Hol és mikor lehetne aktuálisabb a költő szavaiban rejlő üzenet, mint éppen itt és ma: „...dédai román, sziklák székelye / él a zsidóval, csak elfér vele”. (Férfiúdal, dana, hahota)

Salamon Ernő tudta: a „...le mosolygott, megalázott hit az erős”. (Gyönyörű sors)

S mert hite erős volt, túlélte a halált.

A mi dolgunk is ezt szavakkal és tettekkel bizonyítani Salamon Ernő halálának 50. évfordulóján, hogy a költő régóta bolyongó lelke végre nyugalmat találjon.

Nagy Irén

Salamon Ernő

Gyönyörű sors

Salamon Jósikáéknak

Félárván nőttem fel idáig,
se nagyobb bátyám, se apám
nem volt. Tudjátok, hogy hiányzik
indulásnál, út hajlatán
az öregebb, ki járt már erre,
aki e tájat ismeri,
ki ha köszön szembejövőre,
az is visszaköszön neki?

Félárván jártam gyárról gyárra,
a talpam s a szívem lyukadt,
szomjas ajakkal érintettem
a földet és a vályukat.
Az ágy is, föld is, mind csak áru,
nem jár annak, ki nem fizet,
a föld ágyat nem adott nekem,
A vályú nem adott vizet.

Szomorú szívű, kék ajakú,
minden faluban megdobált,
szegény ember és lázadó is,
körülcsaholt, lekiabált.
Így botorkáltam éveimben,
pálcává kopott le a bot,
egyedüli és lemosolygott:
— Ez nem vett, mindig csak
adott. —

Félárván jöttem el idáig,
most mások nélkül is tudom,
mi az igazság. Hol kell ütnöm
s nem ütnöm, milyen kapukon
— szomorú szívű, vékony ajkú —,
tudom azt is: gyönyörű ősz
is tél lesz, s tudom: lemosolygott,
megalázott hit az erős.

Minden faluban megdobálhatsz
— aki szenvedett mindig él —,
szomorú szívű, vékony ajkú
a gazdag minden pénzénél
örökké élőbb! Vár sorára
— pálcává kopott le a bot —,
a kifosztott él s tesz oly időért,
milyenről nem is álmodott.

1934

Beke Sándor: MADÁRTEMETŐ

Mostanság gyakori téma a romániai magyar sajtóban, hogy pennaforogatóink, azaz íróink-költőink száma szüntelenül apad, az utánpótlás pedig alig biztosított. Valóban, a Kriterion Könyvkiadó *Forrás*-sorozata az utóbbi időben roppant kevés új alkotót „dobott be” a köztudatba. Ez pedig — meglátásunk szerint — nem is annyira a tehetségek hiányával magyarázható, mint inkább a kiadói munka átszervezésével járó nehézségek következménye. Reméljük, hogy ezután a vidéken szerveződő új könyvkiadói vállalkozások is elősegítik a fiatal tehetségek „felfutását”.

Székelyudvarhelyen él és alkot már évek óta Beke Sándor, akinek — a róla szóló lexikoni adat szerint — „...első verse tizenöt éves korában (1977) jelent meg a *Brassói Lapokban*”. Azóta közel félezer költeménye, recenziója, műfordítása, riportja látott napvilágot, így tehát egyike a legtermékenyebb és a legsokoldalúbb alkotóinknak.

Versgyűjteménye, amely *Madártemető* címmel az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában jelent meg, az építkező költő arcát villantja felénk. Az építkező költőt, aki mondanivalóinak kifejezésére sokhúrú lírai univerzumot teremtett. A kötetben a nyugodt hömpölygésű, gazdag hasonlatrendszerre épülő prózaversek mellett nagyon tömör lírai reflexiók, sőt, képversek is vannak. Keletkezésük időpontja az 1980-as évek. Így nyilvánvaló, hogy a diktatúra fojtott légkörében született alkotásoknak az alaphangja az akkori életkörülményeket visszhangozzák. „A kesergő türelemről is szólni kell” — írja egyhelyütt a szerző, másutt pedig fájdalmasan állapítja meg, hogy ez a föld, ahol élünk adott, nem más, mint „madártemető” (innen a kötet címe is). De nem lett volna igaz költő Beke Sándor, ha nem próbálkozott volna meg azzal is, hogy reményt öntsön a hitevesztett lelkekbe: „...legyünk mi is egy csipetnyi Európa! / S ti szellemvitorlák, új Santa Marián dagadjatok, / És ne legyen a helytállásnak szenvedés-önvallomása” (*Madártemető*).

Rokonszenves a szerzőnek az a törekvése, hogy szövegeinek megalkotásakor pontos költői helyzetrajzot nyújt. Néhány „csendélete” a tárgyas költészet legjobb hagyományainak a foly-

tatásáról tanúskodik. A *tárgyak között* című versében olvassuk: „Ebéd utáni asztal / sáros bakancsok a kályha mellett / az ágyon sárga műanyag fésű / zöld csillár a villanykörte glóriája... / mosópor a székek lábánál / fehér kezek árnyéka / a beázott ruhák fölött / az almárium előtt / a tárgyak között / kedvesem.” A költő itt úgy sorjázta egymás után az igétként mondatokat (nominális stílus), hogy láttató képességüket mégis megőrizték. E láttató képesség nélkül a szöveg elvesztené vers-minőségét, s a tömörséget kevésbé igénylő prózává oldódna.

Lírájában gyakran alkalmazza a ritmusváltás különböző lehetőségeit. Legjobb példa erre az *Ébredés* című verse. A két első versszak kimondottan hagyományos, jobbra kötött ritmusú (és rímes) sorokból áll. Érdekes idéznünk az első versszakot: „Üres poharak a lélek asztalán, / fehér papírok s irkafirkák, / szivarcsikkek hamuja szerteszét, / kérem, ez itt egy költői világ.” A harmadik (záró) versszak már kimondottan a szabadvers ritmustörvényeinek engedelmeskedik. Az összebékítést sikerrel oldotta meg a költő.

A legjobban szeretem (szubjektív vélemény) azokat a poénre hegyezett verseket (*A szavak árnyékában* ciklus darabjai között több is van ilyen), amelyek a költő különleges tömörítő képességéről tanúskodnak (*A hallgatás csöndjében; Kényszercsönd; A hatyúk halála* stb.) Gondolati eredetiségük maradandó élményt nyújt az olvasónak. Hasonló hatást váltanak ki a látomásos versek is.

A *Bi(n)g bang* című költeményét például így indítja:

„Dél van. / A kozmosz templomában harangoznak. / Valaki hatlovas Göncölhintóján / örökmécsessel sétálni kezd az égen.” Ez már eredeti, költőileg újjáteremtett világ, amelynek szuggesztív kifejező ereje vitathatatlan. Ilyen sorokat csak az tud papírra vetni, akit megérintett már a nagy poézis „szele”.

Beke Sándor verseskötete jóval több mint ígéret. Talán szerencsésebb úgy fogalmaznunk, hogy lezárása a nyolcvanas évek lírai kísérleteinek, és nyitánya egy homogénabb, ugyanakkor erőteljesebb (biztosabb) hangú költészetnek. Felcsigázott érdeklődéssel várjuk a következő kötetet.

Ráduly János

110 éve született Kós Károly

Kós Károly (Temesvár, 1883. dec. 16-1977. aug. 24.): romániai magyar író. Kolozsváron érettségizett a Református Kollégiumban. Budapesten, a Műegyetem építészeti szakán szerzett 1907-ben diplomát. Ezt követően tanulmányútra indult, majd hazatérve a fővárosban kapott megbízatásokat, 1911-től Erdélyben dolgozott, számos, ma már műemléknek számító épületet tervezett. Lapalapítással is próbálkozott, elsőként a Sztánán, 1912 januárjától márciusáig megjelenő Kalotaszeg című képes újságot szerkesztette. 1917-1918-ban állami ösztöndíjként Konstantinápolyba utazott, a bizánci és török városépítészeti tanulmányozta. 1919-től ismét Sztánán élt, s a nemzetiségi irodalom megszervezésében vállalt szerepet. 1924-ben az Erdélyi Szépművészeti Céh alapítója, és ennek megszűntéig, 1944-ig, igazgatója volt.

Részt vett a marosvécsi Helikon íróközség és az Erdélyi Helikon című folyóirat létrehozásában, mely utóbbinak 1931-től felelős szerkesztője volt. 1944-ben Kolozsvárra költözött. 1945-től a Magyar Népi Szövetség országos vezetőségének tagja, 1946-1948-ig parlamenti képviselő, emellett a Világosság című napilap társszerkesztője, az EMGE (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) és a Romániai Magyar Képzőművészek Szövetségének elnöke volt. 1952. évi nyugdíjba vonulásáig a Mezőgazdasági Főiskola dékáni tisztségét is betöltötte. Számos építészettörténeti, kultúrtörténeti mű, így például A régi Kalotaszeg (1912), Stambul (1918), Erdély kövei (1922), A lakóház művészete (1928), Erdély (1929), A székely nép építészete (1944), Mezőgazdasági építészet (1957), Tájak, falvak, hagyományok (1976) szer-

zője. 1956-ban Baumgarten-díjat kapott. — Művei: Átla királról ének (verses elbeszélés, 1909); Varjú-nemzetség (regény, Kolozsvár, 1925; 1938); A Gálók (kisregény és elbeszélések, Kolozsvár, 1930); Kalotaszeg (tanulmányok, esszék, elbeszélések, Kolozsvár, 1932); Budai Nagy Antal (históriás elbeszélés, Kolozsvár, 1933); Az országépítő (regény, Kolozsvár, 1934); Budai Nagy Antal (színmű, Kolozsvár, 1936); Hármaskönyv (széppróza, publicisztika, grafika, Bukarest, 1969); Kalotaszegi krónika (hét írás, Bukarest, 1973); „A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni” (Benkő Samu beszélgetései Kós Károllyal, Bukarest, 1978); A havas (elbeszélések és színmű, Kolozsvár, 1983); Kőből, fából házat... igékből várat (válogatott publicisztikai és önéletrajzi írások, 1983).

MAGVETŐ

Kós Károly (1883-1977)

KIÁLTÓ SZÓ

Erdély, Bánság, Körös-vidék és Máramaros magyarságához

„...Akkor megkérdezték őtet: Te kicsoda vagy? Illyés vagy-e te, és monda: nem vagyok. Próféta vagy-e te? És felele: nem vagyok.

Mondának ezért néki: kicsoda vagy tehát, hogy meg tudjunk azoknak felelni, akik minket elküldöttek; mit mondva magad felől?

És monda: Én kiáltó szó vagyok a pusztában!” (János evangéliuma, I. 21-23.)

Két keserű esztendeje már, hogy szemünk nyugat felé néz. Láttuk, hogyan hanyatlott le ottan a nap. Reménykedő, bízó, sóvárgó és fájó szemünk nézte, hogy a könnyünk csordult ki attól.

Mert a nap csak haladt lefelé, hanyatlott egyre, eleinte lassan, aztán gyorsabban, végül lebukott, és az égen csak a vérveres fellegek maradtak.

Most már megdörzsölhetjük szemünket: egyelőre nincsen tovább. Ez a nap lebukott, ennek vége. És arcunkról letörölhetjük a könnyeket. Még a nyomukat is.

Valahol aláírtak valamit, valahol megalkudtak valamit, valahol elosztottak valamit; valahol egy nyitott ajtót becsaptak, hogy legyen zárva örökre.

Ahová a magunk erejével, ezer esztendő munkájával kapaszkodtunk, és minden lépcsőfokot a magunk izmaival és eszével vágunk a magunk vérével öntözött irdatlan sziklába; onnan dobtak le minket.

Tudjuk: miért.

Régi zászlónk összetépvé, fegyverünk csorba — lelkünkön bilincs.

De tudom: talpra kell állnunk mégis.

De tudom: újra kell kezdenünk az izzadságos, nehéz munkát.

Tudom: vágni fogjuk kemény, vad sziklába az utat, melyen

egy kemény, régi nép lép majd velünk és utánunk újra csak felfelé!

Két esztendeje, hogy sokan közülünk imádkozni tanultak és sokan átkozódni is. És sokan álmodozni, és sokan megtanultak sírni is, de a legtöbben a vizeket néztük, a mi vizeinket, akik harsogva sietnek hegyeinkből lefelé, ki az Alföldre. Sokan néztük a vizeket, és közülünk sokan el is indultak a vizek mentén le a hegyekből, ki, arra napnyugat felé. Hogy onnan soha vissza ne jöjjenek.

De az imádkozás ideje eltelt. És el az átkozódás ideje is. Az álmodozásnak is vége, és a sírásnak is. Aki pedig elindult a vizek mentén, az többé ide nem jöhet vissza, aki közülünk elmegy, az ne is kívánczozzék közénk vissza valaha; annak itt helye nem lesz soha, és jussa sem lesz annak.

Fölébredtünk. Látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat.

Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni.

Aki fél, aki gyáva, aki nem bízik, aki nem hisz, aki gyenge, az lépjen ki a sorból. Az menjen. Az nekünk bajt csinál, az a mi munkánkat akadályozza, az a mi lábunk elé gáncsot vet, a mi árulónk az!

Senkit se sirassunk, aki elmegy innen. Senkit se tartsunk vissza. De biztassuk azt is, aki habozik; az ingadozóknak nincs helye itt most.

Kiáltó szó vagyok: ezt kiáltom!

Az ítélet végrehajtott: Erdély, Bánság, Körös-vidék és Máramaros kétféle magyarsága bekebelezett Romániába...

Nem rekriminálunk. Nem keresünk árulókat, nem keressük a megalkuvókat, a gyávákat, a bűnösöket avagy a bűnbakokat.

Nem vigasztaljuk magunkat gyáván azzal, hogy most hibáztatunk.

De viseljük sorsunkat, ahogyan az reánk méretett.
Nem keresünk jogot vagy jogtalanságot, nem igazságot
vagy igazságtalanságot, nem várunk méltányosságot, sem
kegyelmet.

Nem is kérünk.

Nem kutatjuk, hogy az a nélkülünk, rólunk készült és kötött
trianoni szerződés miféle koldusalamizsnát rendelt szá-
munkra.

Nincsen sok értelme ennek.

A mi igazságunk: a mi erőnk.

Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak.

A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a köteles-
ségtudóknak, a látni akaróknak, az előrenézőknek.

Alljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne duzzogjanak.

Az Élet nem vár, az Élet rohan.

Kiáltó szómmal ezt kiáltom!

A fundamentum, amire nyugodt lelkiismerettel és bízó lé-
lekkel építhetünk: kétmillió magyar.

Kétmillió magyar ezerszázados története tudatában és ta-
nulásaival, geográfiai egységes területen egy 13-14 milli-
ós, nem homogén lakosságú, fiatal, alig félszázados önálló
életet élő, szegény ország keretében nagy súlydifferenciákat
okozhat, amennyiben vele együttműködik, vagy pedig ellene
dolgozik.

Velünk, Erdély magyarságával minden időben számolnia
kell annak, aki szuverenitását reánk kiterjesztette. Számolnia
kell Romániának is, ha azt akarja, hogy területi és népesség-
ben való gyarapodása erőgyarapodást is jelentsen, nem pedig
fölös terhet, súlyos költséget.

Nem szabad elfelejtenie, hogy mi nem az egységes magyar-
ságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön
történelmi egység ezer esztendő óta, saját külön erdélyi öntu-
dattal, önálló kultúrával, önérzettel, tudunk számolni min-
den helyzettel, tudunk kormányozni, és tudunk nehéz
vereségek után talpra állni. Erőnket ösmerjük, nem becsül-
jük azt túl, de nem is kicsinyeljük, sokszor próbáltuk, mennyit
bírnak.

Mi, kétmillió dolgozó, adózó, anyagi és kultúrértékeket pro-
dukáló polgár, felsőes erőgyarapodása vagyunk Romániá-
nak. De mi, kétmillió nem dolgozó, improduktív, gyűlölködő,
alattomos belső ellenség: borzalmas rákfénje vagyunk Ro-
mániának.

Nyíltan és őszintén valljuk azonban: inkább vagyunk lojális-
sak, mint rebellisek, inkább építők, mint rombolók, inkább
nyílt barátok, mint titkos ellenségek.

De azzal a feltétellel, ha megadatik számunkra az új keretek
között az a minimum, melyet mi nemzeti kultúránk, ősi szo-
kásaink, faji öntudatunk, szociális érzéseink, gazdasági fejlő-
désünk szempontjából ezerszázados múltunk
tanulmányaképpen nélkülözhetetlennek tudunk.

Kétmillió magyarra, mint fundamentumra akarjuk felépíte-
ni az új keretek közt nemzeti autonómiánkat, melynek egy
részét saját szabad elhatározásából ígéri nekünk Románia
szentesített törvénye: a gyulafehérvári határozat, más részét
megszerzi egyfelől akarataink és erőnk, másfelől Románia
józan belátása.

Amit ma a magunk számára kérünk, amiért holnap harcra
szállunk és holnapután talán már szenvedünk is, de amit
hitünk szerint végre is kivívunk, azt fogják kérni, azért fognak
harcolni, szenvedni, és azt fogják végül kivívni maguknak
szász és román erdélyi nemzettestvéreink is.

Nyíltan és bátran kiáltom ki ezt a végső célunkat. Minden
hátsó gondolat nélkül, őszintén. És hiszem, hogy ott lappang
ez az akarás mindnyájunk lelkében, akik tisztán igyekezünk
látni új helyzetünkben az új célt.

Mert mi, magyarok megsemmisülhetünk — bár ez nem

valószínű —, és eltűnhetik Erdély földjéről a szász is, de élni
fog akkor is Erdély, mert geográfiai egyéniség, gazdasági
egénység, történelmi szükségesség.

Nyíltan és bátran kiáltom a velünk megnagyobbodott Ro-
mániának: mi, magyar fajú, magyar hitű és magyar nyelvű
polgárai Romániának, nemzeti autonómiát akarunk, aminek
birtokában bennünk Nagy-Románia megbízható polgársá-
got fog nyerni.

Alkudozni nem fogunk. Elég erősnek érezzük magunkat,
hogy nyíltan és őszintén beszéljünk, és a kijelentett alapon
szilárdan megálljunk.

Kétmillió állampolgár biztos támogatása avagy ellenséges
indulata nem lehet közömbös egy sokkal erősebb, konszoli-
dáltabb, gazdagabb államra nézve sem, mint Románia.

Valóságot akartam láttatni, igazságokat akartam kiáltani.
Valóságokat és igazságokat, amik fájnak a gyávnak, elné-
mítják az árulót, megrontják az ellenséget, megállítják az
elnyomni akarót. Amik bátorságot adnak a csüggedőknek,
világot gyújtanak a sötétben tévelygőknek, fegyvert adnak
a védteleneknek.

Ezt akartam kiáltani, és lehet, hogy kiáltó szó leszek a
pusztában...

Mégis kiáltok! Neked: Erdély, Bánság, Körös vidéke és Má-
ramaros ezerszázados magyarsága:

Ébredj kétszázados álmodból, szemedet nyisd ki; nézz széj-
jel, és állj az új életben tusakodni akarók közé.

A rohanó idő füledbe harsogja: elég a passzivitásból. Ami
eddig orvosság volt, és védelem is talán, de mindenesetre
becsület volt, méreg az ezentűl és gyávaság.

Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a mun-
kára. Kiáltom a célt: a magyarság nemzeti autonómiája.

De kiáltom még egyszer azt is: aki gyáva, aki rest, aki
alkudni akar, az nem közénk való, mert az a mi igazi ellensé-
günk; a mi árulónk.

Ezt kiáltom, és hinni akarom, hogy nem leszek mégsem
pusztába kiáltó szó csupán...

Csutak Levente ex librise

Princeps poetarum transilvanorum — Erdély költőfejedelmé — ezzel a címmel illették még életében Reményik Sándort, a két világháború közötti romániai magyar irodalom talán legjelentősebb költőjét, a huszonnégy évfolyamot (1920-1944) megért Pásztortűz című folyóirat főszerkesztőjét, a helikoni találkozók fontos személyiségét. A helikoni költő-triász tagjai (Áprily, Reményik, Tompa László) közül is őt tartjuk az erdélyi magyarság két világháború közötti helyzettudata, életérzése legteljesebb megfogalmazójának.

1890-ben született Kolozsváron. Ugyanott végzi a középiskolát is a református főgimnáziumban, majd jogi tanulmányait az egyetemen. Egy életen keresztül hű maradt szülőföldjéhez, szülővárosához. Itt főszerkesztője 1920-tól haláláig az erdélyi szellemiség fontos éltető fórumának, a Pásztortűznek. Budapesti folyóiratokban megjelent versei már 1918 előtt ismertté tették a nevét. Első verseskötete, a *Fagyöngyök* 1918-ban jelent meg. Benne a világháború első éveit kiváltotta harcias vagy rezignált reakciói, dekadens életérzések kapnak hangot Adyra, Babitsra, Kosztolányira, Vajda Jánosra, Juhász Gyulára, Tóth Árpádra emlékeztető szimbolista-impresszionista stílusban.

Második kötete, a *Végvári-versek* a Trianon utáni magyar összeomlás, a nemzeti és nemzetiségi vészhelyzet, a végekre szorultság érzésének kifejezője. A *Végvári* költői álnév egyrészt a cenzúra kijátszására szolgált, másrészt a kisebbségbe szorult költő helyzetére, feladattudatára utal. Célja biztatni, lélekben megerősíteni sorsosait, a romániai magyarságot. Ezekben a versekben az erdélyi értelmiség és középosztály jó részének irány- és talajvesztettségé fejeződik ki gyakran nacionalista felhangokkal. Mivel kora társadalmi valóságában nem talál semmi biztos fogódzót a nemzetiségi sors megoldására, egyfajta furcsa, fél-ateista istenhitbe és természetimádatba, ködösítő szimbolizmusba menekül (*Álom, Ilyenkor, Isten, A gát, Forma, Reinkarnáció* stb.). A meghirdetett passzivitás jelképe a gát, de ez a megmaradás, a szembenállás metaforája is (*A gát, Gát*).

Egyre inkább ráébred arra, hogy ha vállalja a közösségi költő státusát — közérthetően kell írnia. *Gondolatok a költészetről* című tanulmányában (Arad, 1926) számot vet azzal, hogy az esztétizáló, ködösítő stílus helyett világosabb, érthetőbb költői nyelvre van szüksége a népéhez szóló írástudónak. Legjobb verseiben sikerült megoldania a „művésziesség” és a közérthetőség egybehangolását. Ezekben a halálérzést az élni akarás váltja fel, a ködösítés helyét a tiszta, logikus gondolatvezetés veszi át.

Reményik költészetének jelentős darabjai a programversek, amelyek nemcsak közösségi életérzést fogalmaznak meg, hanem a romániai magyarságnak cselekvésmóddal is szolgálnak (*Erdély magyarjaihoz, Öröktűz, Anteus, Eredj, ha tudsz, Köszönt egy ember, Az ige, Vérszerződés, Ha nem lesz többé iskolánk, Templom és iskola, Ahogy lehet, Magunkba le* stb.). Ezekben eljut a cselekvő nemzetiségi élet meghirdetéséig, a népek közötti egyetértés gondolatáig.

Az *Öröktűz*ben a nemzetiségi haladó hagyományok továbbvitelére biztat: „Egy lángot adok, ápolod, add tovább;/ Csillaggal álmodik az éjszaka,/ És lidércfénnel álmodik a lép,/ És öröktűzzel álmodik a szívem./ Egy lángot adok, ápolod, add tovább/ És gondozd híven...”

Több versében figyelmeztet a kivándorlás, repatriálás veszélyére, arra, hogy az embernek csak egyetlen szülőföldje van, csak ott lehet erős, boldog (*Anteus, Benéz a havas, Kedves kertész, Sárika repatriál, Halotti beszéd a hulló leveleknek, Jaj, nagyot kértél, Vérszerződés*).

Az Áprilynak ajánlott *Vadvizek zúgása* (1921) című verseskötetben, de később is igen sok versében az erdélyi tájat, annak elemeit örökíti meg (*A holt fenyő, Idill a magasságban, Az én szobám, Vizek, ha találkoznak, Az Ünökő, Hangverseny, Izvor, Ördögszoros* stb.).¹

A *műhelyből* (1924) című kötet versei mind költői hitvallások. Reményiknek a költészethez, elsősorban saját művészetéhez való viszonyát elemzik. De egész költői pályája alatt születtek ilyen versek. A költészetet „örömszerzésnek”, szolgálatnak, verseit „orvos-szavaknak” tartja (*Az örömszerzés programja, Orvos-szavak*).

Az ige szép vallomása a költészetről, az anyanyelvről. Már a cím arra utal, hogy az anyanyelvet, a verseket „a szentség” világába tartozóknak érzi a költő. A költemény témaszintézise, egy életérzés, művészi hitvallás és programvers ötvözete. A vers felhívó indítása kér: szentségként kezeljük az anyanyelv szavait, áhítattal ejtsük őket, az anyanyelv csodáit őrző „tündérvár”, de szent menedék is a nemzetiségnek, mint valaha az első keresztényeknek a földalatti sziklaodúk voltak.

A második szakasz tiltó mondatokkal indul, eléggé el-

REMÉNYIK SÁNDOR — ERDÉLY KÖLTŐFEJEDELME

vontan figyelmeztet a költő az anyanyelv védelmének szükségességére, hogy „ne nyúljon hozzá avatatlanul senki”. Nem tudjuk még, hogy az általánosító tiltás kire vonatkozik, de az újabb kérelem mindenkire: „Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul/ Mintha imádkozna,/ Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna.” Azaz legyen minden megszólalás szent ajándék, mint valaha a három királyok ajándéka.

A harmadik szakasz metaforasorral pontosít: a költő-királyok, költő-papok és -próféták szent eszköze a nyelv, nincs joga azt senkinek profanizálni, megszenteltetnie. A költészet a kiválasztottak szent, magas szentesítő tevékenysége, hivatása — állítja Reményik. A szimbolista költészet költői arisztokratizmus felfogására emlékeztet ez a gondolat. (Összevethető Babits *In Horatium* című versével, ahol a költő „múzsák papja”). És újra elhangzik a figyelmeztetés: „Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,/ Vigyázzatok, a nyelv ma szent kehely./ Ki borát issza: Élet borát issza,/ Előre néz s csak néha-néha vissza —/ S a kelyhet többé nem engedi el!”

Ez a kinyilatkoztatásszerű felhívás jelképére új metaforával tisztázza: a nyelv maga a szentség, a költészet az Élet bora, lényege. A költő-prófeta feladata a jövőbe látás-látatás, de a hagyományok ápolása is. S aki azt a szent

feladatot kapta — az élet borát felkínáló szent kelyhet többé nem engedheti el — messiási hivatásától nem szabadulhat. Reményik Sándor azért, hogy a szimbolistáktól átvett motívumot a költői arisztokratizmusról, küldetésudatról a szentség régióiba emeli — vallásos-bibliai jelképeivel megerősíti az anyanyelv-költő-költészet háromság-kötését — örökérvényű szépet alkotott. A mindhárom szakasz végén ott álló felkiáltójel hangsúlyozza a költemény felhívó, programvers jellegét. A vers szimbolizmusra emlékeztető zenei összhangja, az ötös-hatodfeles jambusok, változatos rímek, refrénszerű ismétlések jó kifejezői a szentség, a megfoghatatlanság érzésének, hangulatának.

Biblikus hangnemben íródott irodalomtörténetünk egyik fontos mozzanatáról és alakjáról szóló Reményik-vers, *A Fordító* is, amelyet a költő Károli Gáspár emlékének ajánl. A vers 1932-ben jelent meg a *Szemben az örökméccsel* című kötetben. A költő e versében klasszikus tisztaságú gondolatvezetéssel bizonyítja az alaptételt: irodalmi művet alkotni könnyebb, mint fordítani, hisz alkotáskor a képzelet szabadon csaponghat, eget-földet, tengermélyet bejárhat, mindenhatónak is érezheti magát, de a fordítás alázat, szolgálat, nagy emberi hozzáállást igényel: „Valaki mást, nagyobbát átkaolva, / Félig őt vinni, félig vele menni.”

A második rész emlékezés arra, aki „a Legnagyobb fordítója volt”, Károli Gáspárra, aki az Isten szavának, „az Igének keresett magyar igéket”. A sorok „az érdes szittya nyelvből” „Isten szép szavát” megcsendítő munka nehézségének szép megjelenítői. A *Fordító* szinte megistenül, ahogy a vizsolyi tájakra száll általa az Ige: a Fiúval együtt haladnak a honi tetők felé. Szép költői ötlet a bibliafordítás roppant erőfeszítését a krisztusi kálváriajáráshoz hasonlítani. A klasszikus csengésű sorokból tisztán zendül és száll magasra a *Fordító*, a bibliafordítás dicsérete. Az igényes mondanivalót jól szolgálja a jambikus verselés, a változatos rímek ének-beszéd jelleget kölcsönöznek a versnek.

A harmincas évek vége felé, a negyvenes évek elején — a fasizmus eluralkodása korában — újra felerősödik a költőben a nemzet-nemzetiség féltésének érzése, de a *Korszerűtlen versek* ciklusában vállalja a „korszerűtlenséget” is, a gyengék, az elnyomottak nevében, az egymás mellett élő népek ügyében szólni (*Petőfi ítél, Ki kezdte?, Egymás mellett soha?*).

Az 1941-ben íródott *Ki kezdte?* már az elszabadult fasizmus szíve szembe az emberség, a ráció szavát, hívja fel a figyelmet a másik félre figyelés fontosságára.

Elítéli a hatalmi, elnyomó törekvéseket, de testvériségre biztatja az együttélő népeket az *Egymás mellett soha?* című versben: „Hát így is kell mindig lennie: / Fölül az egyik, s a másik alul? / Hatalmi kérdés emberek között, / S a hatalomban egyik elvadul? / Mindig csak elnyomott és elnyomó, / Kis különbség a módszerek között / És árnyalatok kockaforduláskor, / S meztelen önzés mindenek mögött?” Persze, hogy ezt leginkább magunkra magyarokra, románokra kell értenünk! Nemhiába tartjuk hát Reményik Sándort a két világháború közti romániai magyarság helyzettudata legfőbb kifejezőjének. Emléke egyre élőbb azokban, akikért szólt, akikért kockázatot vállalt.

Lőrincz József

Reményik Sándor

AZ ÁLORCÁS MAGYAR

Bethlen Gábor halála háromezredik évfordulójára
Makkai Sándornak

A magyar erő roppant ormain
Jártatta hideg, szomorú szemét:
Mohács mögött, ország-halál mögött
Csillogtak messze Mátyás csúcsai...

Rajtuk jártatta szomorú szemét,
Róluk álmodott szörnyű éberen:
El nem ragadták álma paripái,
Önuralom zabláta zordonul.

Tudta: ütközni nyílt hely nincs sehol,
Sem döntő diadalra rónaság,
Sziklák közt folyt véres bujóska-játék,
Erdélyi farsang, komor karnevál.

Az új multság új magyart kívánt.
Nem ledübbörgő felvonó-hidat,
Nem egy ellenség ellen egyenest,
Fedetlenül kirontó Zrínyiket.

Az új multság más magyart kívánt:
Kardos magyart, de álorcásat is,
Sok ellenség közt zúzott csontjait
Bölcsen forgató, „praktikás” magyart.

Ő lett az új, az álorcás magyar,
Ki váltogatott, száz álarc alatt
Híven hordozta s változatlanul
Örök-egy arcát, faját, Istenét.

Sziklák közt folyt véres bujóska-játék:
Előre két lépés, meg vissza három,
Kettő kelet, kettő nyugat felé...
Csillogtak messze Mátyás csúcsai.

Előre két lépés, meg vissza három,
Kettő kelet, kettő nyugat felé:
Az ördögökkel kellett cimborálni
Látszathálóból néha, — mindig Istenért!

Ő lett az új, az álorcás magyar,
A kérdező: Ki látott engemet?
Az alkudozva is félelmes úr,
A hajlongva is töretlen gerinc.

Messze maradtak Mátyás csúcsai,
De Erdély épült az álarc alatt
S a magyar mérleg egyensúlya lón
Világ-súlyok vak zuhanása közt.

Emlékezetes, kétarcú esztendő. Kétpólusos, mely eleinte tesspedt kilátástalansággal emésztett, majd viharos sodrással, fergeteges váltakozásokkal zárult, véres napokkal köszönt le.

A zsurnalisztikai tétlenség időszaka szakadt rám tavaly tavasszal, nyugdíjba vonulásom után. Csalódottan, keserű szájjal tettem le a tollat, mivel jó harminchesztendő sajtós pályafutásomból még fél évtizednyi olyan periódust sem tudtam megélni, mikor ezt a szép mesterséget becsülettel lehetett volna végezni. Hiába, a hazugságyártás hínárjába süllyedt Romániában a „világhírű tudósasszony” által olyannyira nyomon követett újságírásban csak a diktátor házaspár vég nélküli dicsőítésére a felfújt eredmények, valótlán vívmányok tükrözésére megalázott népünk „boldog, megszépült életének” görcsös bizonygatására jutott hely.

Temesvár: 1989 december

Kétarcú esztendő, melynek végén feltámadott a tenger...

Orkán...

Feltartóztatlan lavina...

Elindult, kitört kalodájából az évtizedeken át olyannyira béklyóba vert népharag, hogy elsöpörje a legdurvább diktatúrát, a történelem egyik legsötétebb elnyomó gépezetét.

A napok alatt az egész országot átfogó forradalom szikrája pedig Temesváron, Tőkés László imaházánál pattant ki és vált világító fáklyalángjává a léleknyomorítás elleni harcnak, milliók bátorításának, reményeltetésének. Talán a merész fantáziájuk és leginkább bizakodók sem gondoltak azokban az enyhe december közepi napokban arra, hogy a Tőkés László kilakoltatása, erőszakos elhurcoltatása ellen tiltakozó, a hős lelkész védelmében néma tüntetésbe kezdő pár száz ember bátor kiállásától az egész Romániára kiterjedő a legkegyetlenebb zsarnokság láncait szétszaggató forradalom bontakozik ki, s vele együtt a népiértés is. Mert Temesváron, Bukarestben, Szébenben és másutt nagy árat kellett fizetni a szabadságért.

Pillanatig sem vitás, a népfelkelés hőse, kiemelkedő egyénisége Tőkés László volt. A forradalom kulcsfigurájává vált

bátor magatartásával, következetes harcával és szenvedéseivel. No, meg nem utolsósorban a híveire és sok más emberre gyakorolt személyes hatásával, példamutatásával, ellenállási tevékenységével.

Tőkés László, annak idején, még jóformán meg sem érkezett a temesvári parókiaira, amikor a Belügyminisztérium megyei felügyelősége már megkapta Dézsről (és máshonnan is) a róla összegyűjtött adatokat, a „rebellis vétkei” tartalmazó vastag iratcsomót. Alighogy Temesvárra csöppent a fiatal lelkész, a Securitate első számú közellenségévé vált, s a „Nacionalisták, fasiszták és a magyar irredentisták” nevet viselő, s feladatáról semmilyen kétséget nem hagyó, titkos iroda emberei igencsak rajta tartották a szemüket. Különösen azután, hogy a televízió ama nevezetes Panoráma adásában Tőkés László áttörte a hallgatás falát, s rámutatott arra, hogy milyen mérhetetlen károkkal jár a román kulturális értékeket is tönkretévő, ám a magyar etnikum létét teljes megsemmisítéssel fenyegető falurombolás.

A belügyesek azelőtt is fenték a fogukat Tőkés Lászlóra — lehallgatták a telefonbeszélgetéseit, felbontották belföldről és külföldről kapott leveleit, figyelték, követték minden lépését, a szomszédos házakból lefényképezték, illetve lefilmezték a hozzá járó személyeket, informátorokat szerveztek be hívei megfélemlítésére, környezete szétzilálására —, ám a hallgatás falának áttörése után sokkal agresszívabbá váltak, még szigorúbb házifogságra kényszerítették a lelkészt. Főleg azok után,

DEME JÁNOS

hogy a magyar televízióban és rádióban mindegyre megszólalt, s a világ közvéleményéhez, becsületes embereihez fordult segélykérő üzeneteivel. Legjobban talán mégis ez az utóbbi ingerelte minden tette közül a diktátor „fiatit”, az tehát, hogy minden éberségük ellenére a „gyalázatos video- és hangfelvételek” kijutottak az országból. Ráadásul a dolgok már odáig fajultak, hogy Magyarország az ENSZ-nél is tiltakozott és biztosítékot kért Romániától Tőkés László testi épségének szavatolására.

Szóval, betelt a pohár. Legalábbis Radu Tinu őrnagy, a Temes megyei Securitate egyik parancsnokhelyettesének megítélése szerint. E rendkívül öntelt, rosszindulatú és sovén ember kezébe futottak össze a Tőkés-ügy „felgöngyölítésének” számai. Ő meg határozottan hozzálátott a lelkész kérelmetlen megfélemlítéséhez, elűzéséhez, bármi módon való elhallgattatásához. Mert úgy látszik, hogy a rendszeres zaklatások, a parókia ablakainak beverése és más „jámorabb” módszerek nem sokat használtak. Brutálisabbakhoz kellett hát folyamodni. És a legények nem késlekedtek. Egyik este álarcosan, fejükre húzott harisnyával megjelentek és késsel támadtak Tőkés László családjára. Őt magát meg is sebesítették. Ám az ott tartózkodó vendégek nem voltak benne a számításban, így aztán általuk megghiúsult ez a bandita-támadás. Úgy próbálták meg beállítani ezt a felháborító gáztettet, hogy „huligán, felelőtlen elemek” tette az egész. Ezt a változatot próbálták meg elfogadtatni a közvéleménnyel, ami nem

Péter Katalin: ÉLET

sikerülhetett, hiszen mindenki tudta, hogy a parókiát éjjel-nappal figyelik, senki sem csúszhat át a „szűrőn”.

Nehéz napok következtek: félelemben, rettegésben. Viszont Tőkés László hűséges hívei, kedves barátai, mint Kabai Attila, Varga Lajos, Sepsí Béla és sokan mások bátorították, védtek, élelmezték — ahogyan csak tudták, bár egyre nehezebben lehetett — a Tőkés családot.

Azokban az ősutói, tél eleji hetekben is vasárnapról vasárnapra zsúfolásig megtelt a templom (sokan kint rekedtek, mert már nem fértek be) a tiszteletes úr melletti nyílt kiállítás, bátorítás bizonyosságaként, a vele szemben tanúsított osztatlan rokonszenv és tisztelet jeleként.

Elkövetkezett a vádemelés, a bírósági tárgyalás. Papp László váradai püspök ügyködését végül siker koronázta, teljesült a kívánsága: Tőkés Lászlónak el kellett hagynia a temesvári egyházközséget meg a lelkeszi hivatalt. A törvényszéki végzés a kilakoltatás idejét december 15-re mondta ki. Előző vasárnap Tőkés László arra kérte híveit a templomban: jöjjenek azon a napon, legyenek a parókia előtt, hadd lássák, hogyan száműzik, lakoltatják ki őt igazságtalanul.

A hívek pedig ott voltak.

Sokan összegyűltek azon a péntek délelőttön a templom körül, hogy élő láncsal védelmezzék lelkészüket az erőszak, a kitoloncolás ellen. Másnap, szombat éjszakáig álltak ott, amikor már emberáradattá változott a tömeg.

Felkelők hada gyülekezett ott.

KÉTARCÚ ESZTENDŐ

Itt és így kezdődött.

Itt pattant ki a forradalom szikrája, alig kőhajításnyira attól az emlékeztető helytől, ahol 1514-ben Dózsa Györgyöt tüzes trónra ültették, megégették és felnagyelték, ahol a parasztfelkelést olyan kegyetlen megtorlással levertek. 475 év után ugyanezen a helyen próbáltak felállítani újabb kőpadot a diktatúra zsoldosai. Tőkés László hívei azonban elszántak voltak, s elszántak voltak mind, akik ott összegyűltek: román, magyar, német, szerb nemzetiségű védelmezői a lelkésznek.

Pergessem tovább ezt a filmet Csőke Attila segítségével.

Csőke Attila a lelkész egyik védelmezője, harminc év körüli, atléta termetű ember, aki mellette volt mindaddig, míg a templomból mindnyájukat el nem hurcolták.

Csőke Attila így meséli el az eseményeket:

„Római katolikus vagyok, nem tartozom tehát Tőkés László felekezetéhez. Mégis közel kerültem ahhoz, Tőkés László személyiségén keresztül, a tiszteletesnek hűséges híve lettem. Azért, mert a Ceausescu idejében elnyomott magyarság érdekében-védelmében Tőkés László emelte fel legbátrabban és leghangosabban a szavát. Vitathatatlan tény ez. Nem vagyok én világot megváltó értelmiségi, sem pedig politikus. Munkásemberként keresem a kenyerem, marósként dolgozom az egyik fémipari egységben a Március 6 Vállalatnál, ahol egy 10-12 személyből álló csoport, a lelkésszel mindinkább szimpatizáló, együttérző csapat verbuválódott. Érdekes módon nemcsak reformátusokból! Mert ha Vincze István, Pócz Ferenc, Cseke András református is, a többiek nem.

Ősz óta kezdtünk járogatni a reformátusokhoz. Vonzott Tőkés László személyes varázsa, megnyerő egyénisége, s környezetéhez vezényelte a lépteinket az is, hogy egyre nagyobb háborgatásnak, sőt életveszélynek volt kitéve csupán azért, mert az emberek közötti békesség szellemének elhíntéséért, a mindenkit megillető polgárjogok biztosításáért szállt síkra.

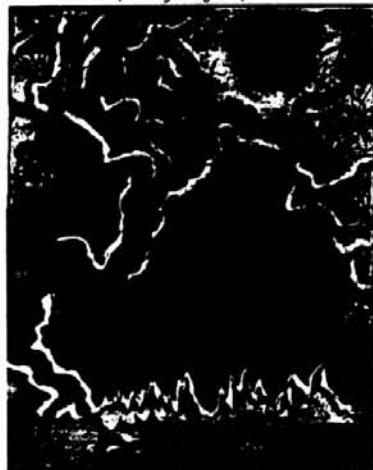
December 15-én reggel a templomépület mellett, vagyis Máriánál voltam, miként a parókia környékét nevezik. Úgy intéztem a gyárban, hogy előző nap éjszakáján dolgozhassak, s így azon a péntek délelőtt szabad lehessenek. Nyolc óra tájt megérkezett édesapám, a cipőgyári nyugdíjas Csőke András, valamint édesanyám is. Eleinte kevesen voltunk, de aztán gyarapodni kezdett a táborunk, innen is, onnan is szállingóztak az emberek. A reformátusokon kívül jöttek a magyar baptisták és a katolikusok is. Legtöbben persze nem olyan gondolattal vonultunk mi oda, hogy kilakoltatás esetén szembeszállunk, megküzdünk a fegyveres erővel, hisz az eleve kudarcra ítélt, reménytelen vállalkozásnak tűnt, hanem jobbra azért, hogy végignézzük az igazságtalan eljárást és egy utolsó isten-hozzát-ot mondjunk a tiszteletesnek.

Tőkés László tíz óra tájt kinyitotta az ablakot, és magához hívott minket. Azt hozta a tudomásunkra, hogy nem adta át az egyházi leltárt, amint az előző napon a magyar televízió közölte volt. Megjegyezte még, hogy nem történt semmi különös vele, és reméli, hogy nem is fog történni.

A hívek — akkortájt idős nők voltak ott többségben — biztosították arról, hogy nem mennek el onnan, nem hagyják egyedül lelkipásztorukat. Erre ő azt válaszolta, hogy mindenki belátása szerint cselekszik, a fontos az, hogy maradjanak csendben, ne lármázzanak. Közben megkérdezték Tőkés Lászlótól, hogy mire volna szüksége. Egy kis tejre és friss kenyérre — felelte. Az egyik fiatal nő — Pócz Ferenc gyári kollégám lánya — nyújtotta is a bevásárló szatyrt a két liter tejjel. Az ablak azonban túl magasan volt, nem érte fel. Magas ember lévén, elvettem tőle a tejet, és feladtam az ablakba.

A kapunál rendőrök álltak, nem mehetett be senki. Edit tiszteletes asszony egy receptet nyújtott le, gyógyszerre volt szüksége, nemsokára azt is hozta valaki. Kicsivel később az egyik rendőr az ablakhoz ment, és gumibotjával verdesni kezdte a falat. Azt követelte, hogy azonnal zárják be az ablakot, mert nem tűr semmilyen lármát, felhajtást. Csak ez kellett a jámbor hívőknek, a többnyire idős nőknek. Szapulni kezdték a rendőrt, szégyellje magát, egyáltalán mit keres itt, ki hívta őt ide. A rend őre megszegegyenülten el is somfordált onnan.

(Folytatjuk)

Péter Katalin: KIETLENSÉG

ZENETÖRTÉNETÜNK

7. A 16. század világi zenéje — históriás ének

Bár szórványos, de minden kétséget kizáró adatok tanúsítják a világi zene jelenlétét, szerepét a középkor századain át. Mindenekelőtt a népzene létét-gyakorlatát kell megemlítenünk — a 19. század második felétől kezdődően folyó, majd a 20. században is végzett gyűjtések alapján.

Történelmi források, települések elnevezések, személynevek vallanak a világi zene létéről. 1219-ben II. Endre Regus nevű felvinci udvornicusát említik. 1267-ben Torda megyei Igrichteluk, néhány évvel később, 1279-ben ugyanaz a település szerepel Igruchteluk alakban. 1289-ben IV. László király a kézdi székelyeknek adományozza Igrechi nevű községet, 1291-ben ezt az adományt erősíti meg III. Endre. Feltételezzük, hogy az 1379-ben Possessiones Igrichy et Felseuteuk ac Kublus a szolnokdobokai Igric és Felsőtökre, valamint Köblösre vonatkozik. A Torda, Szolnok-Dobka megyei településekhez és Kézdi-székbelihez vegyük hozzá az Arad megyeit; a Kolozs megyei Ugruczma is létezik Ugróc alakban.

Az igric szó, mint ismeretes, szláv eredetű és középkori muzsikust jelent, aki rendszerint valamelyik vár közelében élt s ilyen minőségben tett eleget várbeli kötelezettségeinek. A középkori gyakorlat szerint hangszereken kísérte saját, vagy mások előadását, énekét. Az igric mellett a korabeli források — az egész magyar nyelvterületre érvényesen — említik meg a regöst (fennebb: regus), hegedőst, sípost, lantost, trombitást, kürtöst, ritkábban a gajdost, latinos változatban a jocularort (1523-ban Brassóban említenek egy jocularort). Nem érdektelen megemlíteni, hogy a regösök karácsony és újév táján még a közelmúltban is házról-házra járva regösénekeket adtak elő. Nálunk elsősorban a székelyföldi Kénost tartjuk számon mint a regöshagyományok egyik őrzőjét, ápolóját. Liszti János 1568-ban erdélyi hegedősöket említ, egyben sajátos előadástílusukat emeli ki.

A schlageli magyar szójegyzék tucatnyi hangszeres muzsikust, illetőleg hangszert sorol fel, egyik-másik a későbbi századokban is szerepet játszik (dob — dobos, gajd — gajdos, hegedű — hegedűs, kürt — kürtös, lant — lantos, síp — sípos, trombita — trombitás, orgona — orgonás, koboz — kobzos, fistulator — süvöltő; ez utóbbi Apáczainál is előfordul, a csángóknál is ismert).

A 16. század legjelentősebb vokális műfaja a históriás ének — történelmi eseményekről, bibliai történetekről szóló verses elbeszélés, melyet előadáskor hangszerekkel kísértek; a históriás ének vásári énekmondó értelemben is használatos megnevezés volt. Szabolcsi Bence hosszú névsorából emeljük ki azokat az énekszerzőket, énekmondókat, akiket a kor gyakorlata (névhasználata) alapján erdélyieknek, bánságiaknak, vagy partiumbelieknek tekinthetünk (az olyan nyilvánvaló kivételekkel, mint Dévai Bíró Mátyás, vagy többek között Dési András). A név maga funkciót is jelenthetett, itt azonban elsősorban a helységnevekre koncentrálunk — ábécé sorrendben — mivel születési évet nem mindig ismerünk.

Armbrust Ormprust Kristóf Szebenből (Gonosz asszonyembernek erkölcsökről való ének 1550), Batizi András (1515 k. — 1546 u.; Az istenfélő Zsuzsanna asszonynak históriája, Vitéz Gedeon, Jónás próféta, Meglőtt és leendő dolgok, Izsák pátriárkának szent házasságáról való szép história), Bogáti Fazekas Miklós (1548-1591 u., Az tökéletes asszonyállatról, Három jeles főhadnagyok, Mátyás király, Castriota György (Ez világ nagy zűrzavar, Aspasia, Demeter Király), Czegei Névtelen (Effectus amoris, 1587), Csanádi Demeter (Vita Joannis secundi, 1571), Enyedi György (1551-1579; Gisquardus és Gismunda), Erdélyi Máté (Az Szent János Baptista, 1560, Szent István haláláról, 1560

k.), Fiátfalvi György (Szentgyörgyi mester históriája, Pokolbéli látomás), Heltai Gáspár (1490 k. — 1584; Hunyadi János), Hunyadi Ferenc (Trója megszállásáról, 1569), Ilosvai Selymes Péter (?-1574 u.; A híresneves Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről való história), Illyefalvi István (Jephta, 1590) Kolosi Török István (1611-1651; Szent János históriája, Az asszonyi nemnek nemeségéről, Világi embereknek bolondságán, Canciuncula de natura galli, Az egyes életnek kedvetlen voltáról), Kolozsvári Névtelen (egyesekek szerint: Bogáti Fazekas, Ester, 1577), Küküllői Névtelen (Abigail, 1560), Moldovai Mihály (M.M. éneke, 1587) talán az egyik, számos erdélyi témát megéneklő Névtelen (Báthori Zsigmond hadai, 1596; De Transylvania, História az Erdély országának nyomorúságáról, Cantio optima Bocskaidis, Bocskai halálát kesergő ének, 1607. A fejedelem megmentéséről, 1607, Báthori Gábor, 1613), Paniti János (Házasoknak könyörgési, 1554), Szakmári Fabritius István (Historia ex Partenii Nicenensis 1577), Székely Balázs (Az szent Tóbiásnak egész históriája, 1546), Szentmártoni Bodó János (?-1648; Tékozló fiú, Vaszról való ének, Vadászásnak dicséreti, Kalmárok dicséreti, Az sónak dicséretéről, Ács mesterek dicséreti), Temesvári István (Kenyérmező, 1569), Temesvári János (Béla király, 1571), Tordai Máté (Izraelnek egy Istenéről, 1632), Tordai Névtelen (?), Valkai András (1540-1587; Magyar királyoknak eredetéről, Az nagyságos Bánk bánnak históriája, Hariadenus — Károly császár és Barbarossa, Prister Johannes, Alboinus), Vajdakamarási Lőrinc (Igen szép história az Jason királynak házasságáról, 1581; Szép tanóság, 1591), Valkai Kelemen (?) (Isten előtt való igazulás), Varsóczy István (Keresztelő szent János, 1653).

Nem erdélyi szerző, de erdélyi téma az ihletője, mint például Tinódi Lantos Sebestyénnek (1505/10 k. — 1556; Az vég Temesvárbán Losonci István haláláról, Erdélyi história, Fráter Györgynek szernyő haláláról, Az udvarbírákról és kulcsokról). Szembetűnő, hogy Tinódi dallamainak egy csoportja az erdélyi népzeneben élt még századunk fordulóján is: a *Ti magyarok már Istent imádjátok* kezdetű éneket Seprődi János 1901-ben, Kodály Zoltán 1910-ben jegyezte le Kibédén, illetőleg Székelydobón. Néhány dallama, illetőleg teljes éneke református énekeskönyvekben él tovább (1744, 1943, 1948, 1990). Találkozunk énekeire való hivatkozással Bogáti Fazekas Miklós nótataláisaiban is. Azt sem érdektelen megjegyezni, hogy három korabeli históriás ének — gyűjtemény Kolozsvárt látott napvilágot — dallamokkal: Tinódi *Cronicája* (1554), Hofgreff-énekeskönyv (1554-55), Heltai *Cancionaléja* (1574). Az Eger vár viadaljáról való ének „írása lón az jó Kolozsvárott”, a kulcsárokról szóló pedig a bonyhai Bethlen kastélyban.

A 16. század közepétől kezdve emlegetik forrásaink a vokális szerelmi líra műfaját, a *virágéneket*, melyben Sylvester János „a magyar nép elméjének énekszerzésbeli éles voltát még minden néppel csodálatni kívánta” (Szabó T. Attila). Ugyanebből a tanulmányból tudjuk, hogy Geleji Katona István „önkéntelenül feltörő halvány elismerése” ellenére az egyházi felfogás lényegében elutasította a virágéneket. Bornemissza Péter még hallgatását is eltiltotta, illetőleg súlyos testi fenytéssel büntette (tőle tudjuk, hogy lant-, síp-, trombitakísérettel adták elő). Pázmánynak is lesújtó volt a véleménye („undok virágénekek”) szerzőiket országos kerítőknak, közönséges kútmérgezőknek nevezte. A tiltások ellenére számos késői példa került felszínre Kriza János, Kodály Zoltán és mások gyűjtéséből. Korai balladánkban megörzött történeti mozzanatokra máshol mutatunk rá.

Benkő András

Nagy Olga

6. A megérdemelt győzelem

Ugye észrevettétek már, gyermekek, hogy a hős mindig győz. Bármilyen fog, azt véghezviszi. Ha elindul útjára, nem ijed meg semmi nehézségtől. Hány mesében olvashatjuk, hogy három testvér elindul, de már útjukban találkoznak valami szörnyűséggel, s máris visszatérnek, lemondanak útjukról. A hős nem mondhat le semmilyen veszedelem közepette. Nem ijeszthetik meg sárkányok és boszorkányok, neki győznie kell. Ő hisz a győzelemben.

Sok ezer éven át így álmoták meg az emberek a hős győzelmét, s mert hovatovább mindinkább úgy érezték, hogy az ő sorsukról van szó, így álmoták meg saját győzelmüket. Így fejezték ki azt a reménységet, hogy akármilyen nehéz is az életük, bízniuk kell abban, hogy a végén mégis sikerül mindaz, amit remélnek, mindaz, amit célul tűztek ki.

Mi segíti meg a hőst abban, hogy a végső győzelem az övé legyen? A hős életében mindig befut a csoda. Valami előre nem látott. A mesehősnek egy boszorkányos kancát kell megőriznie. Ebbe már mindenki belepusztult, ám hősünk mégsem vész el, az utolsó percben megjelennek barátai, a csóka, a róka meg a hal, akik megsegítik, mert csodás hatalmuk van. A királylány, akit megcsónkítottak, se keze, se lába, rávalál a csodálatos forrásra, amelynek vizétől kinő keze, lába... Királylányt befalaznak egy nagy toronyba, és ott éhen kellene halnia, de megjelenik egy madár, aki megsegíti s kiszabadítja.

Láthatjátok, hogy a csoda és a végső győzelem valahogy összetartoznak. Mire akar ezzel tanítani a mese? Arra, hogy az embernek a legvégső elkeseredésben hinnie kell: a csodában! Ezáltal a mese vigaszt próbált nyújtani a szegény és nyomorult embernek, hogy ne keseredjék el, történik valami csoda, és minden megváltozik.

De nemcsak erre tanít minket a mese, hanem arra is, hogy nem szabad lemondanunk sohasem egy olyan világról, amelyben a jó és irgalmas szívű győz. Ahol az igazság mindig kiderül, ahol megbecsülik a szorgalmas és hozzáértő embert. A mese tehát nem arról beszél, hogy milyen körülöttünk a világ, hanem arról, hogy *milyennek kellene lennie*. Milyen az igazi világ, melyben hinni kell. S ha hiszünk, akkor saját magunk is harcolunk azért, hogy jobb legyen a világ, hogy benne irgalmas és jószívű emberek legyenek, hogy a küzdelemben, mely meg nem szűnik jó és gonosz között, a jónak kell győznie.

Ezt a példamutató igazságot tükrözi a mese is, és ebben hasonlít mindazokra a könyvekre, melyeket olvasni fogtok: Jókai, Verne Gyula és May Károly regényeire. Mindezekben példát nyerünk arra, hogyan kell bízni és remélni és kitartóan harcolni a gonosz ellen.

Szeressétek a mesét, mert az a mindenkor ember évezredes álmát, vágyát és vigaszt fogalmazta meg. S bár sárkányok már nincsenek, de vannak a sárkánynál is gonoszabb erők, amelyek vérbe fojtják a világot. És csodák sincsenek — mondhatnátok. Valóban nincsenek meg a régi „mesebeli” csodák, de vannak mások körülöttünk, csak észre kell vennünk.

Nem csoda-e az a rajtunk kívülálló erő, amely csodálatosan igazgatja ezt a világot, s amelynek az a szép törvénye, hogy az élet halhatatlan? Hogy mindig újra és újra születik a bogár, állat és ember. És az vajon nem csoda, hogy szív, vese, tüdő és máj végzik a maguk csodálatos összhangú munkáját? Vagy nem csoda-e, hogy a zseni fűszál mint kemény dárda feltöri minden tavasszal a föld kemény kérgét? Vagy az, hogy a fa minden évben meghal, hogy tavasszal újra feltámadjon? És micsoda titokzatos erő bontja ki a rügyeket és termi meg a gyümölcsöt...

A csodák tehát körülöttünk és bennünk vannak, csak éppen észre kell vennünk őket. Így és ezért kell hinniük mindig abban, hogy az ember végső célja nem a bukás, hanem a győzelem.

SZÉKELY ÚTKERESŐ
Irodalmi és művelődési folyóirat
Alapította: BEKE SÁNDOR

Megjelenik kéthavonta

Főszerkesztő:

BEKE SÁNDOR

Szerkesztőség:

BALÁZSI DÉNES
GYÖNGYÖSSY JÁNOS
KOZMA MÁRIA
PÁLL SZILÁRD
RÓTH ANDRÁS LAJOS
Állandó munkatársak:

Beregszász(Kárpátalja)
PENCKÖFER JÁNOS

Brassó
LENDVAY ÉVA

Budapest
BAKAY KORNÉL
BALÁZS GÉZA
DOMONKOS JÁNOS
GYÁRFÁS ENDRE
NAGY GÁSPÁR

Bukarest
BARABÁS ISTVÁN
CSEKE GÁBOR

Csikszentdomokos
NAGY IRÉN

Csikszerecs
KARDALUS JÁNOS
KELEMEN KATALIN
SZÓCS JÁNOS

Gbelce (Szlovákia)
LISZKA JÓZSEF

Gyimesközélpók
TANKÓ GYÚLA

Kibéd
RÁDULY JÁNOS

Kolozsvár
BALOGH EDGÁR
BENKÓ ANDRÁS
CSEKE PÉTER
CSOMORTÁNI MAGDOLNA
EGYED ÁKOS
FERENCZI ISTVÁN
FODOR SÁNDOR

IMREH ISTVÁN
JANCSIK PÁL
NAGY OLGA
TÓKES ISTVÁN

Margitta
PAPP ATTILA

Marosvásárhely
KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Miskolc
HAJDU GÁBOR
HORPÁCSI SÁNDOR

Nagyvárad
FÁBIÁN IMRE
GITTAI ISTVÁN

Sepsiszentgyörgy
MÉSZELY JÓZSEF
VERESS DÁNIEL
ZSIGMOND GYÖZÖ

Székelykeresztúr
FEKETE JÁNOS
GÁLFALVI SÁNDOR

Székelyudvarhely
FERENCZI GÉZA
HUBBES ÉVA
KOMORÓCZY GYÖRGY
KOVÁCS SÁNDOR
LŐRINCZ GYÖRGY
LŐRINCZ JÓZSEF
SZABÓ BARNÁ
VOFKORI GYÖRGY
VOFKORILÁSZLÓ

Zürich (Svájc)
CSIHÁK GYÖRGY

Kiadja az ERDÉLYI GONDOLAT Lap- és Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó: BEKE SÁNDOR

A szerkesztőség címe:

4150 Székelyudvarhely Tamás Áron u. 87, Ro.
Levél cím: 4150 Székelyudvarhely, Postafiók 40, RO.
Anyagi támogatásukat a következő folyószámlákra tehetik:
40.72.2.02.1.91. (lej), 47.21.8.10.00.99.0 (DM)
47.21.4.16.0216.0 (USD)

Kereskedelmi Bank Székelyudvarhely
Folyóiratunk kapható a könyvesboltokban.
Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Megjeleni a székelyudvarhelyi
ROMCAN Rt., ALIMPEX Kft., IVO-IMPEX Kft.
és AKARAT SZÖVETKEZET
anyagi támogatásával

Szedi és nyomja a székelyudvarhelyi
INFOPRESS Rt.

GYIMESI CSÁNGÓ NÉPSZOKÁSOK (1)

Vannak emlékeink, amelyek idővel meg-
szépülnek akár csak egy gyermekálmom. Ki
tudná megmondani, hogy egy falusi gyer-
mek hány mesét hall, milyen játékaik vannak,
hogyan alakul a lelkivilága?

Minden Karácsony estéjén a négy osztályt
végzett anyám egy verset mondott nekem:
arról szolt, hogy a költő bácsi egyetlenegy
éjre szeretne király lenni, hogy minden rá-
szorult gyermeknek segítsen. De ezenkívül a
falusi anyák — a nem tudom honnan szer-
zett, nem tudom milyen, s nem tudom hová
lett — meséskönyvekből sok szép mesét ol-
vastak a lecsüngő lámpa sárga fényénél.
Mint minden falusi gyermeknek nekem is
voltak táltos bárányaim, tündérek, arany-
szőrű borbéceim.

Mennyire félttem, Istenem, ezeket a tündé-
reket! Mi lett veletek Tündérké? Sejttem,
nemcsak én öregszem, de haldokoltok ti is.
Sorvadnak a meséink, sorra halnak tündé-
reink, hisz magát Tünder Ilonát is már rég nem
láttam. Pedig tündérek nélkül nem tudunk
élni, üresek a kacsalábon forgó paloták. No,
de nézzük meg mivel is foglalkozott a gyime-
si gyermek?

Először léteztek a helyi gyermekjátékok:
*rongybaba, szőrlabda, földlopózás, kicsikenyere-
zés, virágozás, fuccsozás, adj király katonázás,
ostorcsapózás, hintázás, cserkabalázás, lábhintá-
zás*, aztán léteztek a felnőtteket utánzó játé-
kok, mint: *temetés, serketánc, a
gyermeklakodalom*. Télen a szánkózás, glicsezés
volt a divat, nyáron a nagyobbak fabiciklit
készítettek és azzal száguldoztak a felnőttek
ijedelmére. A háború után a katonás játékok,
a háború kicsinyített másai váltak szokássá.
Így nyílas puskával felszerelve valóságos
gyermekhadjáratokat szerveztek, vezérkar-
ral, foglyokkal stb.

Aztán minden nagy napnak megvolt a ma-
ga vonzása. Húsvét első napján például a
legények és leányok hintát kötöttek a csürka-
pura, vastag láncból vagy kenderből font kö-
télből. Nyáron vasárnaponként a kalibaktól
(nyári szállások) összegyűltek a legények és
leányok, táncoltak, cserkabaláztak vagy láb-
hintáztak. Hosszú téli estéken fonókba jár-
tak, ahol a gyermekek is amíg csak a szemük
bírt hallgathatták az idősebbek háborús,
igaz vagy kitalált, történeteit.

Talán egy eseményt sem vártak olyan izga-
lommal, mint a karácsonyesti maszkurázást,
énekést. Ez a fontos esemény megmozgatott
kicsit, nagyot egyaránt. A legkisebbek szív-
szorongva az anyjuk mögé lapulva várták az
énekeseket, a maszkurásokat, akiket a leg-
többször fel se ismertek. Annyira maszkurák
voltak, hogy a legkisebb fejét letakarták az
ágyba, mert sokszor a szórakozás ijesztő si-
koltozásba fulladt. Innen a mondás is, ha
valaki csúnya vagy rendetlen: olyan mint
egy maszkura. A karácsonyesti éneklés két
jól elhatárolható részből: egy vallási jellegű
és egy világi részből tevődik össze. A vallási
rész Krisztus születését áldó énekekből áll,
amelyek legrégebbjei a keresztény mitológiát
megelőző gondolatör nyomait is megőriz-
ték. Érdekes az a megfigyelés is miszerint
maga Gyimes sem egységes a karácsonyesti
énekés szempontjából. Így például Felsőlo-
kon, Ugrán a Paradicsom kőkerájában kezd-
tű éneket énekeltek házról-házra járva,
amelynek a szövege sok pogány elemet is
tartalmaz:

„Paradicsom kőkerájában / Aranyszőnyeg

leterítve / Azon fekszik az Úrjézus / Jobb ke-
zében aranyalma / Bal kezében aranyvesz-
ző / Fel-fel húzza / Megsuhintja / Zúg az
erdő, zúg a mező / Nem láttam én szebb
termőfát / Mint Úrjézus keresztfát / Mert
az vérell virágozik / Szentlélekkel gyü-
mölcsözik”

Ebben a kántáló énekekben nincsen hálálko-
dás, az aranyalma és az aranyvessző az ural-
kodó szimbólumok. Tehát az Úrjézust
királynak tartották földi kellekkel. A Hi-
degsegen énekelte szöveg teljesen vallásos jel-
legű: örömet, csodálkozást, köszöntést fejez
ki:

„Pásztorok, pásztorok örvendezve / Siet-
nek Jézushoz Betlehembe / Köszöntést mon-
danak a kisdednek / Ki váltságot hozott az
embernek / Angyalok szözeata minket is hív /
Értse meg ezt tehát minden hű szív / A kis-
ded Jézuskát mi is áldjuk / Mint a hív pász-
torok magasztaljuk / ... Dicsőség, dicsőség az
Atyának / Érettünk született szent fiának...”

A két szöveget összehasonlítva amint már
mondottuk az elsőben sok világi elem szere-
pel: paradicsom, kőker, aranyalma, arany-
vessző stb. Az egész versek metaforákkal
van átszőve — a keresztfa vérell virágozik —
ez a feláldozás jelképe. A hely, ahol Krisztus,
a valódi földi lény született, akitől megvál-
tást remélt és remél a tömeg tulajdonképpen
a boldogság szimbóluma. Krisztust királyi
tartozékokkal látták el, aranyvesszővel és
aranyalmával, s maga a paradicsom is öröká-
lomként szerepel közmondásainkban (úgy
él, mint a paradicsomban) persze kőker nél-
kül.

A teljesen vallási jellegű énekekben kevés
hely van a természet részére: csak a jászoly,
egy helyhez kötöttség (Betlehem) ad kon-
krétságot: a többi könyörgés és a megszokott
hála. A másik világban versben pedig részt-
vesz a természet is: „Zúg az erdő, zúg a
mező” amely sok magyar népdalban megta-
lálható. A pásztorok szerepeltetése az éne-
kekben történelmi tényhez kötődik, de ezen
kívül sem véletlen. Különös — mitikus —
erővel voltak ők felruházva abban a világ-
ban, ahol a marha kincs volt, de ugyanakkor
— a valóságban — védtelenek voltak a mar-
havésszel szemben. Úgy vélték, hogy a ház-
ról-házra járás, alakoskodás,
pásztorokszokások felidézése, a bot, a vessző,
jókívánság szerencsét, bőséget és főleg jó ál-

latszaporulatot hoz. Tehát varázsló erővel
hathat. Ezért volt a sok téli szokás, egyéni,
csoportos, maszkos jókívánság, de ha fős-
vény volt a gazda szelíd átok is vegyülhetett
az elmondott versben:

„Előveszi hétsinges kolbászt / ... / Ha nem
teszi az asztalra, / Ragadjon az orrára / Egy
csürkéje legyen / És az is vak legyen.

Érdekes kérdést tett fel annak idején a nagy
Kodály Zoltán: „A házról-házra járó jókívá-
nságos köszöntők ma jóformán alamizna-
gyűjtésnek látszanak, de nem lehetnek-e
régén az évszak fordulópontjaira figyelmez-
tető szinte rituális jellegű társadalmi esemé-
nyek”. Az utolsó időben valóban
elszaporodtak a házról-házra járó jókívá-
nságos elmondása után valóban nyújtják fe-
kete kezecskéjüket banira várva. De én nem
a Capraról vagy Ursulról akarok itt írni, ha-
nem a régi hangulatos karácsonyi éneklése-
ket szeretném felidézni. Amikor a gazda jó
szívvvel várta ezeket az éneklőket nem volt
holtfáradt a mindennapi ingázás után. Aztán
hosszú téli estéken nem ártott a kikapcsoló-
dás, a szőnyegeteket sem sajnálták, egy kis
rendetlenség nem volt vétek, hisz volt úgy,
hogy a nagy hidegben a báránykát, az újszű-
lött bornyút is bevitték a házba.

A tisztaszobába, „a nagyházba” nem jártak
akármikor, mert az szentély volt, a gazda-
asszony szemefénye. De a szoba (mert kony-
hának nagy volt, egyúttal ott is aludtak)
bútorainak, sem a szőnyegnek nem ártott a
tánc. Hosszú Fülöp 81 éves mindentudó pa-
rasztember (hegedűs, ismeri a helyi balladá-
kat, helyi történeteket, család-történeteket)
mondja: „Fiam, ma főleg a házasságok
csak mennek, törődnek, nem tudnak élni,
énekelni, mulatni. Munka után buszra, vo-
natra várva fáradtan állva megissza azt a
még italt, s úgy húzzák egymást haza, mint
az állatok. Az én időmben...” Arra gondolok,
hogy az öreg nosztalgizál. De meggyőző,
hogy tényleg értelmesebben szórakoztak,
mint ma egy átlag ingázó falusi ember. Így
folytatja gondolatmenetét: „Vasárnap a
nagy miséről mikor kijöttünk, Pulika Péter,
Halmágyi, az öreg már a „templom alatt”
várta a népet, mozsikaszóval mentünk, fia-
tal, legény, leány, házasság, öregasszony
arra a helyre, ahol táncokat szerveztek (egy
vénház, csűr, szin stb.). Ott raktuk szép estig.
De késő ősszel kezdődtek a lopókalákák,
amelyek mindig táncal végződtek. Ilyen
volt például a pityókalopó-kaláka.”

„Miért hívták Fülöp bátyám lopókalákának?
Lopták a pityókát?”

„Há megesett, hogy a legény s a leány úgy
lopta hazulról... De az egész kaláka arra
ment, hogy megsegítsük a rászorultat. Te
boldog isten mennyi féle kaláka is volt! Na,
de erről később mondok. Most elmondok
milyen volt egy pityókalopó-kaláka. Mond-
juk, ha kedd vagy csütörtök este a környéken
valamilyen tánc volt, egy megbízott benfen-
tes megállította a mozsikást s kihirdette,
hogy aszongya: szombaton este, aki táncot
akar keresni, a Jósánitvaló vénházba And-
rás Istvánnak pityókalopó kalákája lesz. Szü-
vesen elvár mindekit. Eljött szombat este, s
aval zsákokkal, s ki mibe tudta hozta a pityó-
kát, s azt zsákokba gyűjtötték. Ha nem volt
valakinek pityókája, az pénzt adott, s abból
fizették a mozsikást. Úgy éjfél után négy órá-
ig tartott a tánc.”

(Folytatjuk)

Jakab Csaba: CSENDELET